DHBT · MBSTS · İhtisas

ders notları

Tefsir Usûlü ve Kur'an İlimleri

Vahiy · Nüzûl · Esbâb ve nesih · Cem' ve istinsah · Sûre ve âyet · Kıraat · Kur'an ilimleri · Tefsir ve te'vil · Meâl

Ders: .....

Dönem: .....

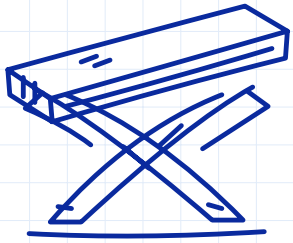

Konu anlatımı, tablolar, şemalar ve sınav notları.

Tarihler: (ö. hicrî/milâdî) · Kaynak denetimi: TDV İslâm Ansiklopedisi

Tedris Pro uygulaması Google Play'de · tedrispro.com.tr

İçindekiler

 Kur'an'ın Tanımı, İsimleri ve Vahiy 3

 Nüzûl: İniş Şekli, İlk ve Son İnenler, Mekkî–Medenî 7

 Esbâb-ı Nüzûl ve Nesih 11

 Kur'an'ın Yazılması, Cem'i ve İstinsahı 16

 Sûre ve Âyet Bilgisi 21

 Kıraat İlmi, Yedi Harf ve Kıraat İmamları 26

 Kur'an İlimlerinin Dalları: Muhkem–Müteşâbih, İ'câz, Emsâl, Aksâm, Kıssa 32

 Tefsir ve Te'vil: Kavramlar, Okullar, Çeşitler ve Tarih 37

 Meâl, Türkçe Tefsir Geleneği ve Hızlı Tekrar 43

TEFSİR USÛLÜ VE KUR'AN İLİMLERİ

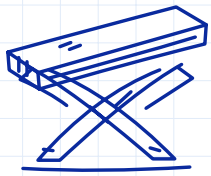

Kur'an'ın tanımı · Vahiy · Nüzûl · Esbâb ve nesih · Cem' ve istinsah · Sûre ve âyet · Kıraat · Kur'an ilimleri · Tefsir ve te'vil · Meâl

Kur'an'ın Tanımı, İsimleri ve Vahiy

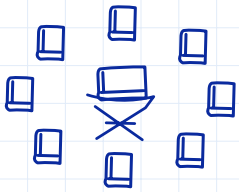

Bu defter birbirine çok yakın iki alanı birlikte işler. Ulûmü'l-Kur'ân (Kur'an ilimleri), Kur'an'ı nüzûlünden yazıya geçirilmesine, kıraatinden i'câzına kadar farklı yönleriyle ele alan ilimlerin ortak adıdır. Tefsir usûlü ise Kur'an'ı doğru anlamak ve açıklamak için gereken ilke ve yöntemleri konu edinir. Tefsir ilmi bu işte dil bilimlerinden, esbâb-ı nüzûl ve nâsih-mensuh gibi Kur'an ilimlerinden, hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden, fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanır; bu yüzden iki alan iç içe işlenir. Sınavda da iki alan yan yana sorulduğu için burada birlikte ilerleyeceğiz.

Defterin haritası: Kur'an ilimlerinin başlıca dalları

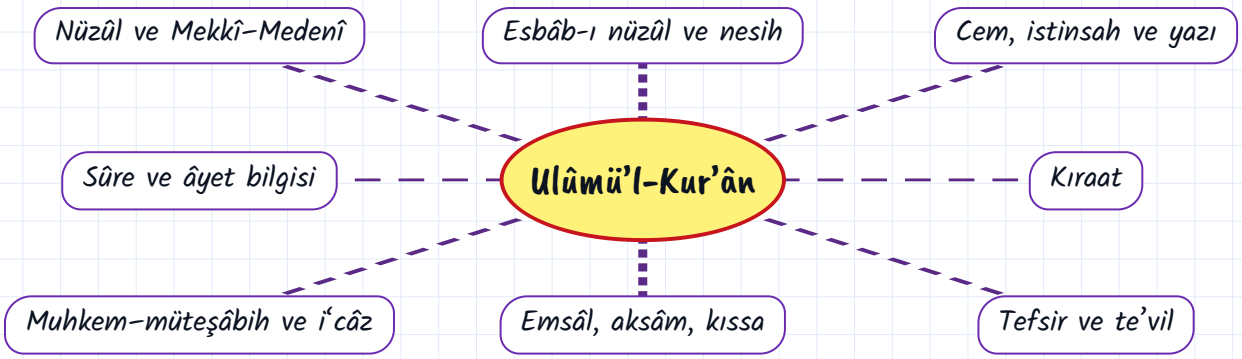

47
Zerkeşî'nin **el-Burhân** adlı eserinde ele alınan Kur'an ilmi başlığı

80
Süyûtî'nin **el-İtkân** adlı eserinde işlenen başlık

154
İbn Akîle'nin **ez-Ziyâde ve'l-ihsân** adlı eserindeki başlık

⚠ **Dikkat!** İlk eser sorularında soru kökünü iyi oku. Adında ulûmü'l-Kur'ân terkibi geçen ilk sistematik eser olarak **İbnü'l-Cevzî**'nin ö. 597/1201 **Fünûnü'l-efnân**ı (21 ilim) gösterilir. İsminde terim geçmediği hâlde Kur'an ilimlerinden bazı konuları içeren ilk eser ise **Muhâsibî**'nin ö. 243/857 **el-Akl ve fehmü'l-Kur'ân**ıdır. **Zürkânî** ise bu alandaki ilk eser olarak **Havfî**'nin ö. 430/1038 **el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân**ını gösterir.

Kur'an nedir?

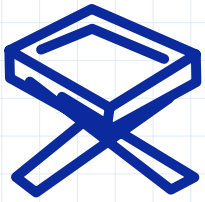

Kur'an ve rahle

Kur'an'ın en çok kabul gören tarifi şöyle özetlenir: Allah'ın, Cebrâil aracılığıyla, mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirdiği; mushaflarda yazılı olan; tevâtürle nakledilen; okunması ibadet sayılan; Fâtiha ile başlayıp Nâs ile biten; benzerini getirmekten insanların âciz kaldığı Arapça mûciz kelâmdır. Tanımdaki her kayıt bir şeyi dışarıda bırakır.

Tanımdaki kayıt	Ne demek?	Dışarıda bıraktığı
Hz. Muhammed'e indirilen	Son peygambere Cebrâil aracılığıyla vahyedilmiş olması	Başka peygamberlere verilen kitap ve sahifeler
Mushaflarda yazılı, tevâtürle nakledilen	Yazıda ve ezberde kesintisiz, çok kalabalık bir topluluk yoluyla gelmesi	Hz. Osman'ın mushaflarının yazısına uymayan kıraatler (şâz kıraat)
Okunması ibadet olan	Okumanın başlı başına ibadet sayılması	Kutsî hadisler
Arapça mûciz kelâm	Lafzıyla ve mânasıyla Arapça, benzeri getirilemeyen söz	Kur'an'ın tercümesi; mânasının Arapça başka kelimelerle anlatılması

⚠ **Dikkat!** Üç şey Kur'an sayılmaz: tercüme (meal), şâz kıraat ve kutsî hadis. Tanımı unsur unsur ezberlersen "Kur'an değildir" diye sorulan şıkları kolayca ayıklarsın.

"Kur'ân" kelimesinin kökü

Kelimenin nereden türediği konusunda âlimler dört yol önermiştir. Önce hemzesiz mi, hemzeli mi olduğuna bak; sonra hemzeli görüşün alt anlamlarını ayır.

Görüş	Köken ve anlam	Kimler?
Hemzesiz özel isim	Türememiştir; Tevrat ve İncil gibi son din için gelen kitaba verilmiş özel addır	**İmam Şâfiî** ö. 204/820 ve destekleyenler
Karn kökü	Bir şeyi diğerine yaklaştırmak, katmak	**Ebü'l-Hasen el-Eş'arî** ö. 324/935-36 ve bir grup âlim
Karâin kökü	Âyetlerin birbirini doğrulaması ve birbirine benzemesi	**Ferrâ** ö. 207/822, **Kurtubî** ö. 671/1273

Görüş	Köken ve anlam	Kimler?
Kara'e (hemzeli)	Üç ihtimal: okumak, toplamak, açıklamak (beyan)	**İbn Abbas**: açıklamak · **Katâde** ö. 117/735 ve **Zeccâc** ö. 311/923: toplamak · **Cevherî**, **Râgıb el-İsfahânî**, **İbn Atıyye**: okumak

Biliyor muydun? On kıraat imamından yalnızca **İbn Kesîr** ö. 120/738 kelimeyi hemzesiz okur (Kur'ân), diğerleri hemzeli okur. **Taberî** ö. 310/923 hem "toplamak" hem "açıklamak" anlamının Arapçada yeri olduğunu söyler, kendisi İbn Abbas'ın "beyan" anlamını tercih eder. TDV İslâm Ansiklopedisi'ndeki değerlendirme ise "okumak" kökünü daha isabetli bulur: ilk vahiy "oku" emriyle başlamış ve kök Kur'an'da okuma anlamında on yedi yerde geçmektedir.

Kur'an'ın isimleri ve sıfatları

Kur'an kendisinden söz ederken birçok isim ve sıfat kullanır. Hangisinin gerçek isim, hangisinin yalnızca vasıf olduğu konusunda ittifak yoktur; bu yüzden sayılar da farklıdır.

İsim	Vurguladığı yön	Örnek âyet
el-Kur'ân	Okunan, okunması istenen vahiy	İsrâ 17/9
el-Kitâb	Yazılan, yazıya geçirilen vahiy	Bakara 2/2
el-Furkân	Doğruyu eğriden, hakkı bâtıldan ayıran	Furkân 25/1
ez-Zikr	Hatırlatan, öğüt veren; korunmuş vahiy	Hicr 15/9
et-Tenzîl	Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olan	Şuarâ 26/192
en-Nûr	Yolu aydınlatan apaçık ışık	Nisâ 4/174
el-Hüdâ	Doğru yolu gösteren rehber	Bakara 2/2 · 2/185
Mev'ıza · şifâ · rahmet	Öğüt, gönüllerdeki hastalıklara şifa, inananlara rahmet	Yûnus 10/57

İpucu 55 ismin çoğu aslında isim değil vasıftır: alî, habl, es-sırâtü'l-müstakîm, fasl, nebeün azîm gibi. "Mesânî" ve "müteşâbih" ise ya Kur'an'ın bir sûresine ya da bazı âyetlerine işaret eder. Yani sayı farkı, vasıfların isim sayılıp sayılmamasından doğar.

Vahiy

Vahiy sözlükte "hızlı ve gizli bildirmek, işaret etmek, ilham etmek" demektir. Terim olarak Allah'ın bir emri, hükmü veya bilgiyi peygamberine gizli bir yolla bildirmesini ifade eder. Kur'an'da vahyetme fiili yetmişten fazla yerde geçer; vahiy yalnız peygamberlere değil, Hz.

Mûsâ'nın annesine (ilham), arıya ve meleklere de yönelir. Allah'ın insana hitap yolları ise Şûrâ 42/51'de üçe ayrılır.

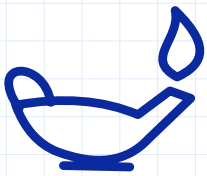

Vahiy nuru

Şûrâ 42/51: Allah insanla üç yolla konuşur

Vahyetme (ilkâ)
Aracı olmadan peygamberin kalbine gizli bir işaretle ilâhî sözün bırakılması; peygamber bunu uyanıkken yaşar

Perde arkasından
Sözün bir nesnede ya da duyma merkezinde yaratılarak işittirilmesi · Hz. Mûsâ'yla konuşma (Kasas 28/30)

Elçi göndererek
Allah'ın bir melek aracılığıyla peygamberine dilediğini bildirmesi

Vahiy türü	Nasıl gelir?	Örnek
1. Sadık rüya	Allah'ın doğrudan ya da melek aracılığıyla rüyada bildirmesi	Peygamberlere ve sâlih insanlara
2. Perde arkasından hitap	Kalple değil kulakla algılanır	Tûr'da Hz. Mûsâ · mi'racda Hz. Muhammed
3. Kalbe ilkâ	Peygamberin kalbine sözsüz telkin	Kutsî hadisler bu türdendir
4. Cebrâil'in asıl suretinde görünmesi	Melek gerçek hâliyle görünerek tebliğ eder	Hira · mi'racda sidretü'l-müntehâ
5. Cebrâil görünmeden	Melek görünmeden tebliğ eder	Resûlullah'a çan sesine ya da arı vızıltısına benzer seslerle ulaşmıştır
6. Cebrâil'in insan şeklinde gelmesi	Melek insan suretine girerek tebliğ eder	Sahâbî Dihye b. Halîfe el-Kelbî'nin suretinde

⚠ **Dikkat!** Yukarıdaki altı türe açık (celî / zâhir) vahiy denir. Âlimlerin ictihadı ise ilham anlamında bir tür vahiy sayılmış ve gizli (hafî / bâtın) vahiy diye anılmıştır. Çoğunluğa göre asıl anlamıyla vahiy yalnız peygamberlere verilir; diğer insanlara gelen ilhamdır.

Özet / Kendini Dene

1 Kur'an'ın tanımındaki kayıtları say.

cevap İndirilen (Hz. Muhammed'e, Cebrâil aracılığıyla) · mushaflarda yazılı · tevâtürle nakledilen · okunması ibadet olan · Fâtiha ile başlayıp Nâs ile biten · benzeri getirilemeyen Arapça mûciz kelâm.

2 Hangi üç şey Kur'an sayılmaz?

cevap Tercüme, şâz kıraat ve kutsî hadis.

3 "Kur'ân" kelimesinin kökü hakkında hangi görüşler vardır?

cevap Hemzesiz özel isim (**Şâfiî**) · karn (**Eş'arî**) · karâîn (**Ferrâ**, **Kurtubî**) · hemzeli kara'e: okumak, toplamak, açıklamak.

4 **Mâverdî**'ye göre Kur'an'ın dört ismi nedir?

cevap el-Kur'ân, el-Furkân, el-Kitâb, ez-Zikr.

5 **Şeyzele**'nin 55 ismi neden tartışmalıdır?

cevap İçlerinde isim olmayıp vasıf olanlar vardır (alî, habl, fasl gibi).

6 Şûrâ 42/51'e göre Allah insanla hangi yollarla konuşur?

cevap Vahyetme (ilkâ) · perde arkasından · elçi göndererek.

7 Vahiy türlerinden hangisine kutsî hadisler dâhildir?

cevap Allah'ın peygamberin kalbine ilkâ ettiği vahye.

8 Açık ve gizli vahiy ne demektir?

cevap Açık (celî): melek ve benzeri yollarla gelen vahiy · gizli (hafî): âlimlerin ictihadı, ilham anlamında vahiy.

9 **Zerkeşî** ve **Süyûtî**'nin eserlerinde kaç Kur'an ilmi başlığı vardır?

cevap **el-Burhân**: 47 · **el-İtkân**: 80.

Nüzûl: İniş Şekli, İlk ve Son İnenler, Mekkî–Medenî

Nüzûl, Kur'an'ın Allah katından indirilişini anlatan terimdir. Bu bölümde üç soruya cevap arayacağız: Kur'an nasıl indi, ilk ve son inenler hangileridir, bir âyet ya da sûre Mekke'de mi Medine'de mi indi? Son soru İhtisas sınavlarında en sık karşımıza çıkan konulardan biridir; tabloları dikkatle çalış.

İniş şekli: önce toptan, sonra parça parça

Yaygın kanaate göre Kur'an'ın tamamı önce Kadir gecesinde levh-i mahfûzdan dünya semasına (hadislerde "Beytülizze") toptan indirilmiş, ardından yaklaşık yirmi üç yıl içinde Hz.

Peygamber'e parça parça vahyedilmiştir. Kur'an bu parça parça inişin hikmetine kendisi işaret eder (Furkân 25/32; İsrâ 17/106).

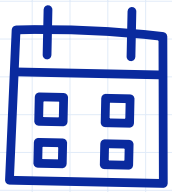

Yaklaşık yirmi üç yıllık iniş süreci

Kur'an'ın iniş basamakları

Levh-i mahfûz → **Dünya semasındaki Beytülizze (Kadir gecesi, toptan)** → **Hz. Peygamber'e yaklaşık 23 yıl, parça parça**

Toptan iniş = inzâl · parça parça iniş = tenzîl / tencîm

Terim	Anlamı
İnzâl	Kapsamlı, toptan indirme; Kur'an'ın dünya semasına bir defada inişi için kullanılır
Tenzîl	Âyet âyet, sûre sûre indirme; Kur'an'ın peyderpey inişi
Tencîm	Kur'an'ın parça parça inmesi

Bilgi Süyûtî ö. 911/1505 iniş şekline dair rivayetleri üç gruba ayırır: (1) Kadir gecesinde toptan dünya semasına, sonra yirmi ya da yirmi üç yılda parça parça; (2) her yıl o yıl inecek miktarın Kadir gecesinde dünya semasına gelmesi; (3) Kur'an'ın ilk defa Kadir gecesinde inmeye başlayıp yirmi küsur yıl devam etmesi. Rivayetlerin neredeyse tamamı sahâbe sözü olduğundan TDV İslâm Ansiklopedisi bunları büyük oranda şahsî kanaat sayar; yine de birinci görüş yaygın kabul görmüştür.

Tedrîcî nüzûlün hikmetleri

Neden parça parça indi?

Zihne yerleştirmek
Kur'an, Hz. Peygamber'in zihnine ve anlayışına iyice yerleşsin diye parça parça indirilmiştir (Furkân 25/32)

Dura dura okumak
İnsanlara aralıklı okunması ve anlaşılması için âyet âyet, sûre sûre ayrıldı (İsrâ 17/106)

Yavaş yavaş ısındırmak
Hz. Âişe'ye göre önce yasaklar gelseydi insanların İslâm'ı benimsemesi zorlaşırdı

Olaylara cevap vermek
Âyetler ilk muhatapların tavırlarına, ihtiyaçlarına ve olayların gelişimine göre farklı zamanlarda indi

Vahyin seyri: tarih şeridi

Vahyin başlangıcından sonuna

610 — İlk vahiy
Ramazan ayı · Hira mağarası · Alak 96/1-5

Mekke dönemi — Mekkî âyet ve sûreler
tevhid, âhiret, ahlâk, kıssalar

Hicret — Medenî dönem başlar
Medine'de inen ilk sûre Bakara

Vedâ haccı — Mâide 5/3
"Bugün size dininizi tamamladım" · Arafat

Son âyetler — Tevbe 128-129 · Bakara 281
son inen âyet hakkında farklı görüşler

632 — Vahyin sona ermesi
Medine

İlk ve son inenler

Konu	Görüş	Not
İlk inen âyetler	Alak 96/1-5	Bu konuda ittifak vardır
İlk inen sûre	Fâtiha ihtimali yüksektir (**Elmalılı**); Müddessir, Alak, Kalem ve Müzzemmil de ilk inenlerdendir	İlk inen sûre ihtilâflıdır; Kur'an Yolu'nda iniş sırası Alak, Kalem, Müzzemmil, Müddessir, Fâtiha şeklindedir
Medine'de inen ilk sûre	Bakara	—
Son inen âyet	Ağırlıklı görüş Tevbe 128-129; Bakara 281 diyenler de vardır	Bakara 281'i diyenler Resûlullah'ın bu âyetten dokuz ya da seksen bir gece sonra vefat ettiğini nakleder
Tam sûre olarak son inen	Nasr (**İbn Abbas**'tan, Müslim)	Tevbe'nin en son indiği de rivayet edilir

Dikkat! Mâide 5/3 ("Bugün size dininizi tamamladım...") Vedâ haccında Arafat'ta indi, fakat son inen âyet kabul edilmemiştir; çünkü bundan sonra borçlanma (Bakara 2/282), faiz (Bakara 2/278) ve usûl-fürûu bulunmayan kişinin mirası (Nisâ 4/176) âyetleri inmiştir.

Mekkî–Medenî ayrımı

Âyet ve sûreler iniş zamanı ve yerine göre Mekkî ve Medenî diye ikiye ayrılır. Üç ölçüt kullanılmıştır; en çok kabul göreni zaman ölçütüdür.

Ölçüt	Mekkî	Medenî
Zaman (en yaygın)	Hicretten önce inen; Medine'de ya da yolculukta inse bile	Hicretten sonra inen; Mekke'de ya da Arafat'ta inse bile
Mekân	Mekke ve çevresinde inen	Medine ve çevresinde inen
Muhatap	Mekkelilere hitap eden ("yâ eyyühennâs")	Medinelilere hitap eden ("yâ eyyühellezîne âmenû")

86 · 28
Günümüzde yaygın görüşe göre Mekkî · Medenî sûre sayısı

85 · 29
Zerkeşî'ye göre Mekkî · Medenî

82 · 20 · 12
Süyûtî'ye göre Mekkî · Medenî · ihtilâflı

Mekkî ve Medenî sûrelerin özellikleri

Mekkî

- Âyetler ve sûreler çoğunlukla kısa, mensur şiir biçiminde; fâsıla benzerliği yüksek
- İnanç (tevhid, âhiret), müşriklerin çelişkileri, geçmiş ümmetlerin akıbeti, ahlâkî ve insanî değerler
- Peygamber ve ümmet kıssaları; Âdem–İblis kıssası (Bakara hariç)
- Secde âyeti bulunan sûreler ve "kellâ" lafzı
- "Yâ eyyühennâs" hitabı
- Hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûreler (Bakara ve Âl-i İmrân hariç)

↔

Medenî

- Âyetler ve sûreler çoğunlukla uzun, anlatım üslûbu hâkim
- İbadet ve muâmelât, had cezaları, aile hukuku, savaş ve barış, devlet ve toplum düzeni
- Farz veya had bildiren sûreler
- Münafıkların tutumu ve tehlikesi
- Ehl-i kitapla tartışma ve onları İslâm'a davet
- "Yâ eyyühellezîne âmenû" hitabı

⚠ **Dikkat!** Bunlar çoğunluk ölçütleridir, kesin kural değildir. Mekkî sûrede Medenî âyet, Medenî sûrede Mekkî âyet bulunabilir. Ra'd, Rahmân ve Zilzâl Medenî sayılmakla birlikte Mekkî üslûbunu taşır (Mekkî oldukları da ileri sürülmüştür).

İpucu Mekkî–Medenî özellikleri İhtisas'ta 2010, 2012, 2017 ve 2024'te, hangi sûrenin Medenî olduğu ise 2020'de soruldu. Soruda "kısa âyet, kıssa, tevhid, secde, kellâ" geçiyorsa Mekkî; "farz, had, miras, aile hukuku, münafık, Ehl-i kitap, savaş" geçiyorsa Medenî yönüne bak. Tahrîm sûresi ve 176 âyetlik Nisâ Medenîdir.

- Medenî sûrelerde savaş hükümleri ve diplomasi kuralları geniş yer tutar: Bakara, Enfâl, Tevbe, Âl-i İmrân, Nisâ, Feth, Ahzâb, Haşr.

- Mekke döneminin ortalarından itibaren genişleyen Mekkî sûrelerde peygamber kıssaları öne çıkar: Hicr, İsrâ, Meryem, Enbiyâ, Şuarâ, Sâffât, Zuhruf, Kamer, Nûh.
- En kısa sûreler üç âyetlik Asr, Kevser ve Nasr; en uzun sûre 286 âyetlik Bakara'dır.

Özet / Kendini Dene

1 İnzâl, tenzîl ve tencîm terimleri neyi ifade eder?

cevap İnzâl: toptan indirme · tenzîl: âyet âyet, sûre sûre peyderpey indirme · tencîm: parça parça iniş.

2 Parça parça inişin hikmeti nedir?

cevap Zihne ve kalbe yerleştirmek, dura dura okunup anlaşılmasını sağlamak (Furkân 25/32; İsrâ 17/106); Hz. Âişe'ye göre insanları İslâm'a yavaş yavaş ısındırmak.

3 İlk inen âyetler hangileridir?

cevap Alak 96/1-5; bu konuda ittifak vardır.

4 İlk inen sûre konusunda hangi görüşler vardır?

cevap Fâtiha ihtimali yüksektir; Müddessir, Alak, Kalem ve Müzzemmil de ilk inenler arasında sayılır.

5 Medine'de inen ilk sûre hangisidir?

cevap Bakara.

6 Son inen âyet için hangi görüşler vardır?

cevap Ağırlıklı kabul Tevbe 128-129; Bakara 281 diyenler de vardır. Mâide 5/3 kabul görmemiştir.

7 Tam sûre olarak en son inen sûre hangisidir?

cevap Nasr (**İbn Abbas**'tan, Müslim).

8 Mekkî–Medenî ayrımında en yaygın ölçüt nedir?

cevap Zaman: hicretten önce inen Mekkî, sonra inen Medenîdir; indiği yer önemli değildir.

9 Mekkî özelliklerinden beşini say.

cevap Kısa âyet, tevhid ve âhiret, kıssalar, secde âyeti ve kellâ, "yâ eyyühennâs" hitabı, hurûf-ı mukattaa (Bakara ve Âl-i İmrân hariç).

10 Medenî özelliklerinden beşini say.

cevap Uzun âyet, farz ve had, aile hukuku ve miras, münafıklar, Ehl-i kitap, savaş ve barış, "yâ eyyühellezîne âmenû" hitabı.

Esbâb-ı Nüzûl ve Nesih

Bu bölümde iki rivayet ağırlıklı konuyu birlikte işliyoruz. Esbâb-ı nüzûl, bir âyetin hangi olay ya da soru üzerine indiğini araştırır. Nesih ise bir hükmün sonradan gelen bir delille kaldırılmasıdır. İkisinde de ölçü şudur: bilgi, sağlam bir rivayete dayanmalıdır; kişisel yorumla sebep ya da nesih bulunamaz.

Esbâb-ı nüzûl

Esbâb-ı nüzûl, Hz. Peygamber'in risâlet döneminde yaşanan ve bir ya da birkaç âyetin (veya bir sûrenin) inmesine yol açan olayı, durumu ya da soruyu ifade eder. Yalnız âyetler için kullanılır; Resûlullah'ın bir hadisi söylemesine vesile olan sebepler için ise **esbâbü vürûdi'l-hadîs** denir. Âlimler yaklaşık **500 âyetin** özel bir sebebe bağlı olarak indiğini tespit etmiştir.

> ⚠ **Dikkat!** **Her âyetin özel bir nüzûl sebebi yoktur.** Âyetlerin büyük çoğunluğu insanları bilgilendirmek, eğitmek ve uyarmak için doğrudan vahyedilmiştir. **İbn Teymiyye** ö. 728/1328, geçmiş peygamber kıssaları ve âhiret haberleri gibi âyetlerin sebebini dış olayda değil, âyetin kendi içeriğinde aramak gerektiğini söyler. İhtisas 2021'de bu ilke sınandı.

Nüzûl sebebi, âyetin inişine şahit olmuş bir sahâbînin rivayetiyle bilinir. Bu yüzden akıl yürütme, istidlâl ya da ictihadla sebep bulmaya çalışmak doğru bulunmamıştır.

1. Rivayetin senedi **muttasıl** olmalı, yani Hz. Peygamber'e kesintisiz ulaşmalıdır.
2. Haber doğrudan sahâbîden ya da ondan **bizzat dinleyen tâbiîden** gelmelidir.
3. Sahâbî adı verilmeyen (**mürsel**) rivayet, ancak sahâbeden rivayetle tanınan müfessir imamlardan (**Mücâhid b. Cebr**, **İkrime**, **Saîd b. Cübeyr**) birine aitse ya da başka bir mürsel rivayetle desteklenmişse kabul edilir.
4. Olay Hz. Peygamber döneminde yaşanmış ve âyetin içeriğiyle ilgili olmalıdır.

Aynı âyet için birden fazla sebep rivayet edilirse

Sıhhat derecelerini araştır → **Sahih olanı al** → **Tercih sebebi ara (olaya şahitlik, daha sağlam yol)**

→ **Olaylar yakınsa rivayetleri uzlaştır (cem')** → **Olmuyorsa âyet mükerrer inmiştir**

Sıra: sıhhat → tercih → cem' ve telif → mükerrer nüzûl

Âyet	Rivayet edilen sebep
Abese sûresinin ilk âyetleri	Âmâ sahâbî **İbn Ümmü Mektûm** ısrarla irşat istemiş, Resûlullah müşrik ileri gelenlerine tebliğ yaptığı için ona yönelmemiş; bunun üzerine âyetler inmiştir (Tirmizî)
Nûr 24/6 (lian)	Karısını zina ile suçlayıp elinde dört şahit bulunmayan **Hilâl b. Ümeyye** ile **Uveymir b. Ebyaz** hakkında indiği rivayet edilir

"İtibar lafzın umumunadır"

Nüzûl sebebi bilinen bir âyetin lafzı genelse hüküm sebeple mi sınırlıdır, yoksa umuma mı şâmildir? Büyük çoğunluğa göre **itibar lafzın umumunadır, sebebin özelliğine değil** (el-ibretü bi-umûmi'l-lafzı lâ bi-husûsi's-sebeb). Yani âyet hem sebep olan olayın hükmünü bildirir

hem de benzer durumlara uygulanır. Liân âyeti bu yüzden eşine zina isnat eden herkes için geçerlidir. Sebebin hükmü sınırladığını söyleyen görüş itibar görmemiştir.

Müellif	Eser
İbn Şihâb ez-Zührî ö. 124/742	**Tenzîlü'l-Kur'ân**
Vâhidî ö. 468/1076	**Esbâbü'n-nüzûl**
İbn Teymiyye ö. 728/1328	**et-Tibyân fî nüzûli'l-Kur'ân**
Süyûtî ö. 911/1505	**Lübâbü'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl**

İpucu Sebeb-i nüzûl rivayetlerinde kesinlik ifade eden kalıplar vardır: "Âyetin nüzûl sebebi şudur", "Şu olay oldu, bunun üzerine şu âyet indi". "Bu âyet şu konuda indi" gibi ifadeler ise hem sebebe hem de yalnızca âyetin konusuna işaret edebilir; sebep sayılıp sayılmayacağı ayrıca incelenir.

Nesih

Nesih, şer'î bir hükmün, sonradan gelen şer'î bir delille kaldırılmasıdır. Kaldırılan hükme **mensûh**, kaldıran hüküm ya da delile **nâsih** denir. Gerçekte neshedenin Allah olduğu için fıkıh usulünde "nâsih" kelimesi mecaz sayılır. Dayanak âyetler Bakara 2/106, Nahl 16/101 ve Ra'd 13/39'dur.

1. Nesih, Hz. Peygamber'in vefatından önce, vahiy sürerken gerçekleşir.
2. Nâsih ve mensûh, Kur'an ve sünnette yer alan **amelî hükümlerdir**; inanç ve ahlâk esasları değişmez.
3. Mensûh hüküm bir süre yürürlükte kalmış olmalıdır.
4. İki hüküm arasında birlikte uygulanamayacak kadar bir uyuşmazlık bulunmalıdır.
5. Nâsih delil, mensûhla aynı güçte ya da ondan güçlü olmalıdır.

Dikkat! Nesih; tahsis, takyid, mübhemi beyan ve mücmeli tafsilden **farklıdır**. **İmam Şâfiî** ve **Taberî** bu ayrımı netleştirince "mensûh" sayılan âyetlerin sayısı azalmıştır.

Nesih türü	Durum	Örnek
Kur'an'ın Kur'an'ı neshi	Nesih kabul edenler arasında ittifak vardır	Enfâl 8/65'teki bire on oranı 8/66 ile bire ikiye indirilmiştir; Mücâdele 58/13 ile 58/12'deki sadaka şartı kalkmıştır
Sünnetin sünneti neshi	İttifak vardır	"Size kabirleri ziyareti yasaklamıştım, artık ziyaret edebilirsiniz" hadisi

Nesih türü	Durum	Örnek
Kur'an'ın sünneti neshi	Çoğunluğa göre mümkündür; **İmam Şâfiî** ve bazı âlimler karşıdır	Kıblenin Mescid-i Aksâ'dan Kâbe'ye çevrilmesi (Bakara 2/144) · âşûrâ orucunun Ramazan orucuyla kalkması (Bakara 2/185)
Sünnetin Kur'an'ı neshi	Çoğunluk mütevâtir sünnetin Kur'an'ı neshedebileceğini söyler; Şâfiî karşıdır	Tartışmalı; karşı çıkanlar yukarıdaki iki örneği Kur'an'ın önceki şeriat hükümlerini kaldırması sayar

Kur'an'da nesih: üç tür

Tür	Ne demek?	Örnek
1. Nazmı ve hükmü neshedilen	Hem lafız hem hüküm kalkmıştır	Hz. Âişe'nin rivayetindeki on emzirme âyeti, beş emzirme hükmüyle değişmiştir; mushafta lafzı yoktur
2. Yalnız nazmı neshedilen	Lafız mushaftan çıkmış, hüküm kalmıştır; bazı âlimler bu türü kabul etmez (rivayetler haber-i vâhiddir)	Recm âyeti; **Übey b. Kâ'b**'a göre Ahzâb sûresi içinde yer alıyordu
3. Yalnız hükmü neshedilen	Lafız mushafta durur, hüküm kalkmıştır; nesih eserlerinin asıl konusu budur	Enfâl 8/66 ve Mücâdele 58/13 gibi nâsih âyetler, önceki hükmün kalktığını lafzıyla bildirir

Mensûh âyet sayısı hakkında görüşler

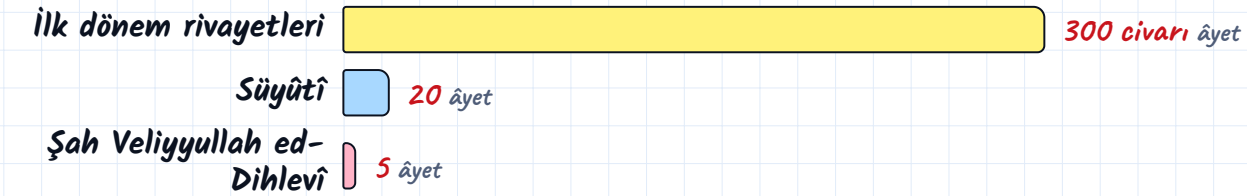

İlk dönemde nesih kavramı daha geniş anlaşıldığı için sayı yüksektir; sonraki dönemde uzlaştırma ve tahsisle azalmıştır.

Kur'an'da nesih tartışması

Neshi kabul edenler

- İlk asırlarda neredeyse herkes neshin varlığını kabul etmiştir
- Dayanakları Bakara 2/106, Nahl 16/101, Ra'd 13/39
- Hükümler toptan değil tedrîcî gelmiş, gerektiğinde değişmiştir

↔

Karşı çıkanlar

- Mu'tezile âlimi **Ebû Müslim el-İsfahânî** (IV./X. yüzyılın ilk çeyreği) karşı çıkmıştır
- Fussılet 41/42'ye dayanır: neshi kabul etmek Kur'an'ın hükmünü iptal etmek olur
- Delil gösterilen âyetlerde önceki şeriatların ya da kıblenin değiştiğini söyler

Nesih ilmine dair başlıca eserlerin müellifleri (vefat, hicrî)

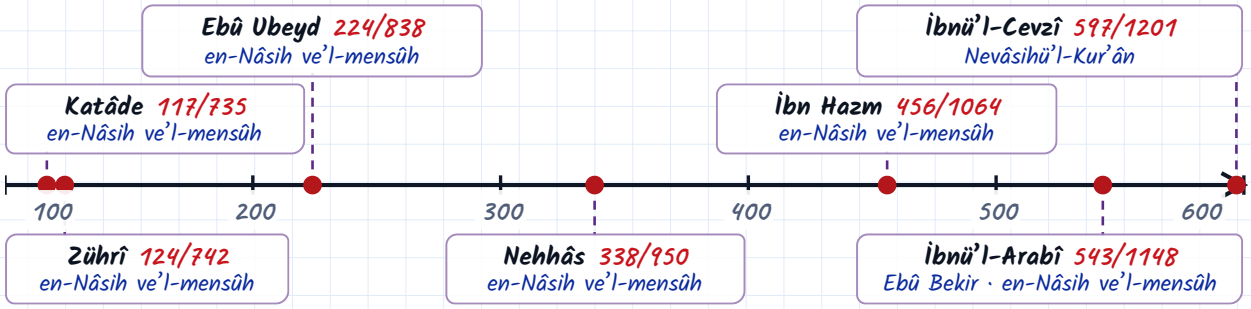

Nesih ilmi Ebû Ubeyd ve Nehhâs'la belirgin biçimde gelişmiş; sonraki dönemin müellifleri bu iki âlimin eserlerinden geniş ölçüde yararlanmıştır.

İpucu İhtisas 2013'te "kabir ziyareti hadisi" sünnetin sünnetle neshi örneği olarak, "Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır" (Ra'd 13/39) ise nesih âyeti olarak soruldu. Nesih Kur'an'ın hükümlerinde olur; inanç esaslarında, kıssalarda ve haberlerde nesih aranmaz.

Özet / Kendini Dene

1 Esbâb-ı nüzûl nedir? Yaklaşık kaç âyetin sebebi tespit edilmiştir?

cevap Âyetin inmesine yol açan olay, durum ya da soru; yaklaşık 500 âyetin.

2 Her âyetin nüzûl sebebi var mıdır?

cevap Hayır. Çoğu âyet doğrudan bilgilendirme ve eğitim için inmiştir (**İbn Teymiyye**).

3 Nüzûl sebebi rivayetlerinde aranan şartlar nelerdir?

cevap Muttasıl sened, sahâbî şahitlik ya da tâbiîden semâ; mürsel ise **Mücâhid**, **İkrime**, **Saîd b. Cübeyr** gibi imamlardan olması ya da desteklenmesi; olayın Peygamber döneminde yaşanması.

4 Sebep rivayetleri çoğalınca hangi sırayla hareket edilir?

cevap Sıhhat → tercih → cem' ve telif → mükerrer nüzûl.

5 "İtibar lafzın umumunadır" ilkesi ne demektir?

cevap Hüküm, âyetin indiği olayla sınırlı kalmaz; lafız genelse benzer durumlara da uygulanır.

6 Nesih, nâsih ve mensûh nedir?

cevap Şer'î hükmün sonraki şer'î delille kaldırılması · kaldıran · kaldırılan.

7 Neshin dayanağı olan üç âyet hangisidir?

cevap Bakara 2/106, Nahl 16/101, Ra'd 13/39.

8 Nesih türleri hangileridir ve hangisi sünnetin sünneti örneğidir?

cevap Kur'an'ın Kur'an'ı, sünnetin sünneti (kabir ziyareti hadisi), Kur'an'ın sünneti, sünnetin Kur'an'ı.

9 Kur'an'da nesih kaç türdür?

cevap Nazmı ve hükmü · yalnız nazmı (recm) · yalnız hükmü.

10 Neshi inkâr eden Mu'tezile âlimi kimdir?

cevap **Ebû Müslim el-İsfahânî**; Fussılet 41/42'ye dayandı.

Kur'an'ın Yazılması, Cem'i ve İstinsahı

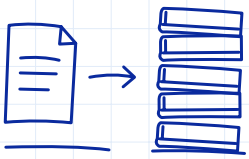

Kur'an'ın korunmasının dayanakları sırayla şunlardır: ezber, yazı, Cebrâil'le karşılıklı okuma (arza), Ebû Bekir döneminde cem', Osman döneminde istinsah ve sonrasında okumayı kolaylaştıran noktalama ile harekeleme. Sınavda en çok Zeyd b. Sâbit'in rolü, iki şahit şartı, Osman mushaflarının özellikleri ve harekeleme tarihindeki isimler sorulur.

Hz. Peygamber döneminde: ezber, yazı ve arza

Resûlullah gelen âyetleri hem insanlara tebliğ eder, hem namazda okuyarak ezberlenmesini sağlar, hem de vahiy kâtiplerine yazdırırdı. Yazdıktan sonra kâtibe okutur, hata varsa düzelttirirdi. Bazen "bu âyeti şu konuların geçtiği sûrenin içine koyun" diyerek âyetin yerini de bildirirdi. Her Ramazan'da Cebrâil ile o güne kadar inen âyetleri karşılıklı okurlardı (arza); vefat ettiği yılın Ramazanı'nda bu okuma iki kez yapıldı.

Kâtibin kalemi ve hokkası

Terim	Üzerine yazılan malzeme
Azm	Develerin kürek ve kaburga kemikleri
Edîm	Tabaklanmış deri parçaları
Lihâf	Yassı, ince taşlar
Asîb	Hurma dallarının uygun yerleri
Hazef	Seramik parçaları
Kateb	Tahta
Rakk	Parşömen (ceylan derisinden)
Kırtâs	Papirüs

Vahiy kâtipleri — Resûlullah'ın yazdırdığı sahâbîler

- Hz. Peygamber'in kâtiplerini kaynaklar on dört, kırk üç ya da (kısmen tartışmalı) altmış beş isimle sayar; vahiy yazımında ise yalnız belirli isimler görev almıştır.
- Belâzürî, Taberî ve İbn Abdürabbih'in eserlerinde ortak adı geçenler: Hz. Ali, Hz. Osman, Zeyd b. Sâbit, Übey b. Kâ'b, Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh.
- Bu kâtipler arasında Zeyd b. Sâbit başta gelir; Medine'deki ilk vahiy kâtipliğini Übey b. Kâ'b'ın yaptığı belirtilir.
- Mekke'deki ilk vahiy kâtibi konusunda rivayetler farklıdır.
- Resmî kâtiplerin yanı sıra başka sahâbîler de âyetleri yazıya geçirmiştir.

⚠ **Dikkat!** Kur'an, Hz. Peygamber'in sağlığında iki kapak arasında bir kitap hâline getirilmemiştir. Sebebi, vahyin ne zaman kesileceğinin bilinmemesi ve nesih ihtimalidir. Sûrelerin sırası konusunda genel kabul, bunun da vahye dayalı (tevkîfî) olduğu ve son okumada (arza) bu sırayla okunduğu yönündedir.

Ebû Bekir dönemi: ilk cem'

Cem'in aşamaları

Yemâme ve diğer savaşlarda hâfızların şehid olması → Ömer'in Ebû Bekir'e teklifi → Görev Zeyd b. Sâbit'e verilir → Yazılı malzeme iki şahitle kabul edilir, ezberle karşılaştırılır → Metin Ebû Bekir → Ömer → Hafsa

Cemedilen Kur'an'a bütün sahâbe onay verdi (icmâ); başta Ömer ve Ali olmak üzere kimse itiraz etmedi.

Zeyd b. Sâbit — Hazrec kabilesinin Neccâroğulları kolundan bir Ensârî

- Çocuk yaşta bile çok akıllı ve hâfızası güçlüydü; Hz. Peygamber Medine'ye gelmeden önce on yedi sûre ezberlemişti.
- Vahiy kâtipleri arasındaydı; Resûlullah zamanında Kur'an'ın tamamını ezberleyen dört Ensârîden biriydi.
- Hz. Peygamber'le Cebrâil'in yaptığı son okumada hazır bulunan sahâbîler arasında anılır.
- Hem Ebû Bekir'in cem' heyetine hem Osman'ın istinsah heyetine başkanlık etti.

⚠ **Dikkat!** İhtisas 2020'de Zeyd'in heyet başkanı seçilme gerekçeleri soruldu. Kureyşli olması gerekçe değildir; Zeyd Hazrecî bir Ensârîdir. Akıllı ve güçlü hâfızalı oluşu, vahiy kâtipliği ve Kur'an'ı ezberlemiş olması öne çıkan sebeplerdir.

İlke	Ayrıntı
İki şahit	Yazılı metni getirenlerden, bunun Kur'an âyeti olduğuna iki kişinin şahitlik etmesi istendi
Tek şahit istisnası	Tevbe 9/128-129 ve Ahzâb 33/23 yalnız Huzeyme b. Sâbit'te bulundu; Resûlullah onun şahitliğini iki kişiye denk saydığı için kabul edildi. Tevbe âyetleri son inenlerden olduğu için diğer sahâbîler de bunları ezberleriyle doğruladı
Sonuç	Metin eksiksiz toplanıp Ebû Bekir'e teslim edildi; sonra Ömer'e, onun vefatıyla kızı Hafsa'ya geçti

İlke	Ayrıntı
Adı	Derlemeye "mushaf" adı verildi; literatürde Ebû Bekir döneminde cemedilen metin çoğunlukla suhuf, Osman'ın çoğalttığı nüshalar ise mushaf diye anılır

Osman dönemi: istinsah

Fetihlerle genişleyen İslâm coğrafyasında insanlar kendi bölgelerinde meşhur olan sahâbînin mushafıyla ve kıraatiyle Kur'an okuyordu. Azerbaycan ve Ermenistan seferindeki ordunun kumandanı Huzeyfe b. Yemân, Suriyeli ve Iraklı askerler arasındaki okuyuş anlaşmazlığını görünce halife Osman'a çare bulmasını teklif etti. Osman, Hafsa'daki Ebû Bekir nüshasını alıp çoğaltılmasını emretti. Bu çalışma 25-30 (646-651) yılları arasında gerçekleşti.

	Ebû Bekir: cem'	Osman: istinsah
Sebep	Yemâme ve diğer savaşlarda hâfız sahâbîlerin şehid olması	Bölgeler arası okuyuş ihtilâfı; Huzeyfe b. Yemân'ın uyarısı
Görevliler	Zeyd b. Sâbit ve yardımcıları	Zeyd b. Sâbit (başkan), Abdullah b. Zübeyr, Saîd b. Âs, Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm; yardımcılarla 12 kişi
Yöntem	Yazılı malzeme ve ezberin iki şahitle karşılaştırılması	Hafsa'daki nüshanın çoğaltılması; yazıda ihtilâf çıkarsa Kureyş lehçesi esas alınır
Sonuç	Tek nüsha (suhuf): Ebû Bekir → Ömer → Hafsa	Nüshalar belli merkezlere gönderildi; özel mushaflar ve sayfalar imha edildi

Bilgi Osman nüshalarının sayısı ve gönderildiği merkezler hakkında farklı rivayetler vardır (yedi, dört, beş ya da sekiz nüsha). Bir anlatıma göre Mekke, Kûfe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn'e birer nüsha gönderilmiş, biri Medine'de bırakılmıştır; imlâ farkı rivayetleri ise Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve Şam nüshalarına atıf yapar. Osman'ın kendi nüshasına imam mushaf, merkezlere gidenlere mesâhifü'l-emsâr, bütününe mesâhif-i Osmâniyye denir.

İpucu Osman istinsahında iki ilke vardır: (1) sûreler (DİA'ya göre) son okuma (arza) sırasına göre dizilir; (2) farklı okuyuşlara açık lehçe farklarında Kureyş lehçesi esas alınır. **İbn Mes'ûd** çalışmadan çok, heyet başkanlığına Zeyd'in getirilmesine itiraz etmiş, sonra uygulamaya uymuştur; Hz. Ali işi onaylamış ve savunmuştur.

Noktalama ve harekeleme

Osman mushaflarında ne nokta ne hareke vardı. Zamanla Arap olmayan Müslümanların çoğalması ve dil hataları yanlış okuma tehlikesi doğurdu. İki ayrı sorunun iki ayrı çözümü vardır: seslerin işaretlenmesi (hareke) ve benzer harflerin ayrılması (nokta).

Okumayı kolaylaştıran adımlar

1 Ebü'l-Esved ed-Düelî
ö. 69/688 Ziyâd b. Ebîh'in isteğiyle mushafı harekeledi (naktü'l-mushaf)

2 Nasr b. Âsım · İbn Ya'mer
Haccâc'ın isteğiyle benzer harfleri ayıran noktalar (i'câm)

3 Halîl b. Ahmed
ö. 175/791 Bugünkü hareke ve işaretleri geliştirdi

4 Secâvendî
ö. 560/1165 Vakıf yerleri için işaret ve rumuzlar

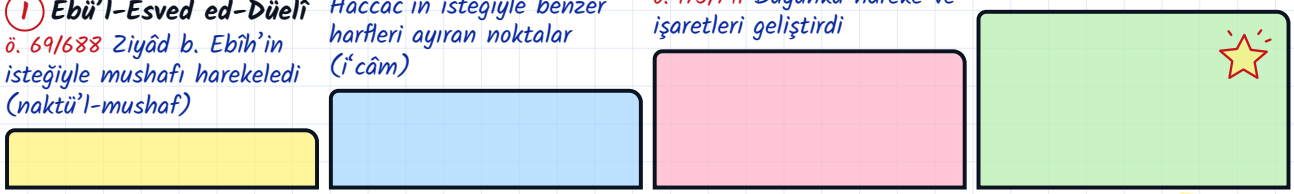

Ses	Ebü'l-Esved'in işareti (kırmızı mürekkep)
Fetha	Harfin üstüne bir nokta
Kesre	Harfin altına bir nokta
Damme	Harfin önüne bir nokta
Tenvin	İki nokta

⚠ **Dikkat!** Karıştırma: Ebü'l-Esved harekeyi (kırmızı noktalarla sesleri) getirdi; harf noktaları (benzer harfleri ayıran i'câm) Nasr b. Âsım ve İbn Ya'mer'e nispet edilir; bugünkü şekil Halîl b. Ahmed'indir. Her beş ve on âyet sonuna konan tahmîs ve ta'şîr işaretleri de rivayetlerde Nasr b. Âsım'a nispet edilir. Harekeleme ve noktalama âlimleri (Ebü'l-Esved, Nasr b. Âsım, Halîl b. Ahmed) İhtisas 2015 ve 2026'da soruldu.

Özet / Kendini Dene

1 Kur'an'ın korunmasının aşamalarını sırala.

cevap Ezber · yazı · arza · Ebû Bekir'in cem'i · Osman'ın istinsahı · noktalama ve harekeleme.

2 Kur'an Hz. Peygamber zamanında neden bir kitap hâline getirilmedi?

cevap Vahyin ne zaman kesileceği bilinmiyordu; ayrıca nesih ihtimali vardı.

3 Ebû Bekir döneminde cem'in sebebi neydi?

cevap Yemâme ve diğer savaşlarda hâfız sahâbîlerin şehid olması; fikri Ömer önerdi.

4 Cem' görevi neden Zeyd b. Sâbit'e verildi?

cevap Akıllı ve güçlü hâfızalıydı, vahiy kâtibi ve hâfızdı; Kureyşli olması gerekçe değildir (Hazrecî Ensârî).

5 Cem'de hangi şart aranırdı ve tek şahitle kabul edilen âyetler hangileri?

cevap İki şahit; tek şahitle Tevbe 9/128-129 ve Ahzâb 33/23 (Huzeyme b. Sâbit).

6 Ebû Bekir'in derlediği metin kimden kime geçti?

cevap Ebû Bekir → Ömer → kızı Hafsa.

7 Osman istinsahının sebebi ve zamanı nedir?

cevap Bölgeler arası okuyuş ihtilâfı (Huzeyfe b. Yemân'ın uyarısı); 25-30 (646-651).

8 Osman'ın heyeti kimlerden oluştu ve hangi lehçe esas alındı?

cevap Zeyd b. Sâbit (başkan), Abdullah b. Zübeyr, Saîd b. Âs, Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm; Kureyş lehçesi.

9 İmam mushaf ve mesâhifü'l-emsâr ne demektir?

cevap Osman'ın kendi nüshası · merkezlere gönderilen nüshalar.

10 Hareke, harf noktası ve bugünkü şekil kime nispet edilir?

cevap Hareke: Ebü'l-Esved ed-Düelî · harf noktaları: Nasr b. Âsım ve İbn Ya'mer · bugünkü şekil: Halîl b. Ahmed.

Sûre ve Âyet Bilgisi

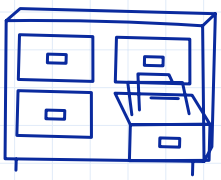

Bu bölüm Kur'an'ın iç düzenini anlatır: sûre ve âyet sayısı, tertibin kime ait olduğu, sûre adları ve grupları, cüz-hizb-aşr bölümlemesi, sûre başlangıçları ve hurûf-ı mukattaa. Burada çok sayıda küçük bilgi vardır; tabloları eşleştirme gözüyle çalışırsan kalıcı olur.

Sûre ve âyet sayıları

Sûre, Kur'an'ı oluşturan ve sınırları vahiy doğrultusunda Resûlullah tarafından belirlenen bölümdür. Meydan okuma âyetlerinde benzeri istenen en küçük birim sûredir (Bakara 2/23).

Hz. Osman'ın mushaflarında 114 sûre vardır; Tevbe dışındaki bütün sûrelerin başında besmele bulunur.

114	6236	286	3
Osman mushaflarındaki sûre sayısı	Mushaflardaki toplam âyet sayısı	En uzun sûre Bakara'nın âyet sayısı	En kısa sûreler Asr, Kevser ve Nasr'ın âyet sayısı

⚠ **Dikkat!** Âyet sayısı için 6204, 6214, 6219, 6225 ve 6236 gibi rakamlar söylenmiştir; 6666 ise yaklaşık bir söylemdir ve somut bir tespite dayanmaz. Fark üç şeyden doğar: besmelenin sûreye dâhil bir âyet sayılıp sayılmaması, hurûf-ı mukattaanın ayrı âyet sayılıp sayılmaması ve az sayıdaki âyetin başlangıç-bitiş yeri hakkındaki görüş farkı. Bu fark metinde fazlalık ya da eksiklik demek değildir. "Mensûh âyetler" sebep değildir (İhtisas 2019).

Tertip tevkîfî midir?

Konu	Görüş
Âyetlerin sûre içindeki sırası	Tevkîfîdir, yani vahye dayanır. Hz. Peygamber, inen âyetin hangi sûrenin neresine konacağını vahiy kâtiplerine bildirirdi. Bu konuda ittifak vardır
Sûrelerin mushaftaki sırası, 1. görüş	Sahâbenin ictihadıyla oluşmuştur
Sûre sırası, 2. görüş	Büyük kısmı Hz. Peygamber zamanında tamamlanmış, kalanı sahâbeye bırakılmıştır (**İbn Atıyye**)
Sûre sırası, 3. görüş	Tamamı tevkîfîdir, Cebrâil'in işaretiyle Resûlullah tarafından yapılmıştır; **Fahreddin er-Râzî** ö. 606/1210 ve pek çok âlim bu görüştedir

İpucu Din İşleri Yüksek Kurulu kararlarının özeti: Âyet tertibi vahye dayalıdır; sûre tertibinde de genel kabul tevkîfîliktir. Gerekçe, son Ramazan'daki karşılıklı okumanın (arza) bu sırayla yapılması ve sahâbenin tertibe itiraz etmemesidir. Mushaf sûreleri iniş sırasına ya da Mekkî–Medenî ayrımına göre dizilmemiştir; Fâtiha ile başlayıp Nâs ile biter (İhtisas 2018).

Sûre adları ve sûre grupları

Bazı sûreler birden fazla adla anılır. **Zerkeşî** ö. 794/1392, adların vahye dayanma (tevkîfî) ihtimalini güçlü bulur; ancak rivayetlerden bir kısmının sahâbe tarafından verildiği anlaşılır. Adlar peygamberleri, mümin-kâfir-münafıkları, tarihî olayları, âhiret hâllerini, hayvanları ve tabiat olaylarını konu alır.

Ad	Sûreler
Seb'u't-tıvâl	Fâtiha dışındaki ilk yedi sûre (yedi uzun sûre)
Miûn	Tıvâl dışında kalan, âyet sayısı yüz civarındaki sûreler
Mesânî	Miûndan sonra gelen ve âyet sayısı yüzün altına düşen sûreler
Mufassal	Kâf sûresinden Nâs'a kadar olan kısım (yaygın görüş)
Zehrâveyn	Bakara ve Âl-i İmrân
Havâmîm	"Hâ-mîm" ile başlayan yedi sûre: Mü'min, Fussılet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf
Tavâsîn	Şuarâ, Neml, Kasas
Müsebbihât	Allah'ı tesbihle başlayan Hadîd, Haşr, Saf, Cum'a, Tegâbün
Kalâkıl	"Kul" (söyle) emriyle başlayan Cin, Kâfirûn, İhlâs, Felak, Nâs
İhlâseyn · Muavvizeteyn · Muavvizât	Kâfirûn ve İhlâs · Felak ve Nâs · İhlâs, Felak ve Nâs

Cüz, hizb ve aşr

30
Cüz: Kur'an'ın otuz günde hatmedilmesi için yaygın bölümleme

4
Her cüz dört hizbe ayrılır (Osmanlı mushaflarında beşer sayfa)

10
Aşr-ı şerîf: yaklaşık on âyetlik, cemaatle okunan bölüm

Bölümlemenin amacı özellikle Ramazan'daki hatimlerde ve hatimle kıldırılan teravih namazlarında kolaylık sağlamaktır. Osmanlı mushaflarında yirmi sayfada bir cüz gülü, beş sayfada bir hizb gülü, secde âyetlerinin karşısında secde gülü konurdu.

Sûre başlangıçları: fevâtihu's-süver

Fevâtihu's-süver, sûrelerin nasıl açıldığını inceleyen ilimdir. Dinleyicinin ilgisini çeken bir girişle söze başlamak edebî bir sanattır; Kur'an sûrelerinin başlangıçları on grupta toplanmıştır.

Sûre başlangıçlarının türleri

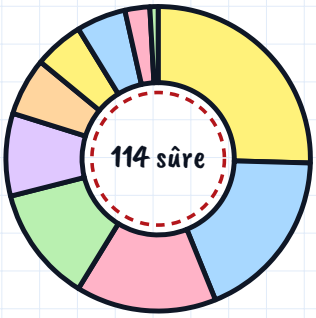

- Hecâ harfleriyle (hurûf-ı mukattaa): 29 — 29 · %25,4
- Haber cümlesiyle: 21 — 21 · %18,4
- Yeminle: 17 — 17 · %14,9
- Övgüyle (hamd, tesbih): 14 — 14 · %12,3
- Ünlemle (yâ eyyühâ): 10 — 10 · %8,8
- Şartla: 7 — 7 · %6,1
- Emirle (kul, ikra'): 6 — 6 · %5,3
- Soruyla: 6 — 6 · %5,3
- Kınamayla (veyl, tebbet): 3 — 3 · %2,6
- Sebep bildirmeyle (Kureyş): 1 — 1 · %0,9

Hatırla! Ünlemle başlayan on sûre: "Ey Nebî!" (Ahzâb, Talâk, Tahrîm) · "Ey örtünen!" (Müzzemmil) · "Ey bürünen!" (Müddessir) · "Ey iman edenler!" (Mâide, Hucurât, Mümtehine) · "Ey insanlar!" (Nisâ, Hac). "Kul" ile başlayan beş sûre: Cin, Kâfirûn, İhlâs, Felak, Nâs; "ikra'" ile başlayan: Alak.

Hurûf-ı mukattaa

Hurûf-ı mukattaa (hurûf-ı tehecci), yirmi dokuz sûrenin başında yer alan ve harf adlarıyla okunan harflerdir. Arap alfabesinin yarısını oluşturan on dört harften meydana gelir ve ikisi Medenî olmak üzere (Bakara ve Âl-i İmrân) yirmi dokuz sûrenin başındadır. Aynı harflerin tekrarlanmasıyla "hâ mîm"lere havâmîm, "tâ sîn"lere tavâsîn denmiştir. Meryem, Ankebût ve Rûm (bazılarına göre Kalem) dışındaki sûrelerde bu harflerden hemen sonra Kur'an'dan ya da kitaptan söz eden bir âyet gelir.

Yaklaşım	Gerekçe	Kimler?
Anlamı yalnız Allah'ın bildiği müteşâbih	Müteşâbihin te'vili yalnız Allah'a aittir; Kur'an'ın hidayet amacı bu harflerin anlamı bilinmese de zedelenmez	Selef âlimlerinin çoğu; **Şa'bî**, **İbn Hazm**, **Süyûtî**
Sûre adlarıdır	Arapça'da varlıklara harflerle de ad verilir	**Zeyd b. Eslem**, **Halîl b. Ahmed**, **Sîbeveyhi**
İki sûreyi ayırır	Kasidede bir bölümün bittiğini göstermek için kullanılan edatlara benzer	**Mücâhid**, **Ebû Ubeyde**, **Sa'leb**
İ'câz ve tehaddî	Kur'an sizin konuştuğunuz harflerden oluşuyor; beşer sözü sanıyorsanız benzerini getirin	**Ferrâ**, **Kutrub**, **Müberred**; **Beyzâvî**, **İbn Teymiyye**
Dikkat çekmek	Gürültüyle Kur'an'ı bastırmaya çalışan müşriklerin dikkatini sonraki âyetlere çekmek	**Kutrub**, **Reşîd Rızâ**

Yaklaşım	Gerekçe	Kimler?
Harflere yemin	Kalem, fecir, incir gibi harfler de yeminle anılmıştır	**Ahfeş el-Evsat**, **İbn Kayyim**
İlâhî isim ya da sıfat kısaltması	Harflerin ism-i a'zamın dağılmış hâli olduğu da söylenir	**İbn Abbas**'a nispet edilir
Ebced hesabı	Ümmetin ömrüne işaret ettiği iddiası	Zayıf bir rivayete dayanır; **İbn Kesîr** bu görüşü bâtıl sayar

Özet / Kendini Dene

1 Mushaftaki sûre ve âyet sayısı kaçtır?

cevap 114 sûre; mushaflarda 6236 âyet.

2 En kısa ve en uzun sûreler hangileridir?

cevap En kısa: Asr, Kevser, Nasr (üçer âyet) · en uzun: Bakara (286 âyet).

3 Âyet sayısı farkının sebepleri nelerdir?

cevap Besmelenin âyet sayılması · hurûf-ı mukattaanın âyet sayılması · bazı âyetlerin başlangıç-bitiş yeri.

4 Âyet tertibi ile sûre tertibi tevkîfî midir?

cevap Âyet tertibi tevkîfîdir (ittifak). Sûre tertibinde de genel kabul tevkîfîliktir; ictihadî ve karma görüşler de vardır.

5 Mushaf sûreleri iniş sırasına göre mi dizilmiştir?

cevap Hayır. Fâtiha ile başlar, Nâs ile biter.

6 Zehrâveyn, havâmîm, tavâsîn ve müsebbihât hangi sûrelerdir?

cevap Bakara-Âl-i İmrân · Mü'min, Fussılet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf · Şuarâ, Neml, Kasas · Hadîd, Haşr, Saf, Cum'a, Tegâbün.

7 Kalâkıl ve Muavvizeteyn hangileridir?

cevap Kalâkıl: Cin, Kâfirûn, İhlâs, Felak, Nâs · Muavvizeteyn: Felak ve Nâs.

8 Cüz, hizb ve aşr nedir?

cevap Otuz cüz · cüzün dörtte biri · yaklaşık on âyetlik bölüm.

9 Hurûf-ı mukattaa kaç sûrenin başındadır ve hangileri Medenîdir?

cevap 29 sûrenin başında; Bakara ve Âl-i İmrân Medenîdir.

10 Tehaddî nedir ve mukattaa ile ilişkisi nasıl kurulur?

cevap Benzerini getirmeye meydan okuma; harflerin Kur'an'ın aynı harflerle yazılmış ama benzeri getirilemeyen bir söz olduğunu hatırlattığı yorumu.

Kıraat İlmi, Yedi Harf ve Kıraat İmamları

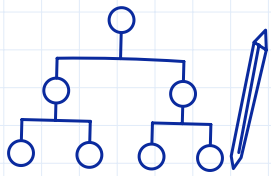

Aynı Kur'an metni farklı okuyuş biçimleriyle bize ulaşmıştır. Bu okuyuşları, onları nakleden zinciri ve hangisinin sahih sayılacağını inceleyen ilme **kıraat ilmi** denir. İhtisas sınavlarında bu bölümden üç soru tipi gelir: imam ve râvi eşleştirmeleri, sahih kıraatin şartları ve "yedi harf" kavramı. Önce terimleri oturtalım, sonra imamlara geçelim.

Temel terimler: kıraat, rivayet, tarik, vecih

Terim	Neye nisbet edilir?	Örnek
Kıraat	Okuyuşu sistemleştiren kıraat imamına; ayrıca bu ilim dalının adıdır	Nâfi' kıraati, Âsım kıraati
Rivayet	İmamdan kıraati nakleden râviye	Âsım'ın Hafs rivayeti
Tarik	Râvinin kıraati aktardığı talebesine (râvinin râvisine)	Kâlûn rivayetinin Ebû Neşît tariki
Vecih	Kıraat, rivayet ve tarik dışında kalan, öğretimde dikkate alınması ihtiyarî olan okuyuş farkları	Öğretimde isteğe bağlı ayrıntı

Kıraat nasıl nakledildi?

Hz. Peygamber → Sahâbe (Übey b. Kâ'b, İbn Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit...) → Tâbiûn → Kıraat imamı → Râvi → Tarik

İmama kıraat, râviye rivayet, râvinin râvisine tarik nisbet edilir

Hatırla! İmam → kıraat · râvi → rivayet · râvinin râvisi → tarik. Soruda "Hafs" geçiyorsa imamdan değil râviden söz edilir: Hafs, Âsım'ın râvisidir. Sistemler yedili, onlu ve on dörtlüdür; ders kitaplarında her imam için en meşhur ikişer râvi anılır.

Yedi harf (el-ahrufü's-seb'a)

"Kur'an yedi harf üzere indirildi; ondan size kolay geleni okuyun" hadisi, kıraat farklılıklarının dayanağı sayılır. Hz. Ömer, Furkân sûresini farklı okuyan Hişâm b. Hakîm'i Resûlullah'a götürmüş; Hz. Peygamber ikisini dinledikten sonra bu sözü söylemiştir. Yedi harf ruhsatının kendisi bir **kolaylıktır**: farklı kabilelerden, yaşlı, genç, kadın, köle her kesimden insanın Kur'an'ı okuyup anlayabilmesi için tanınmıştır. Araştırmalara göre konuyla ilgili **46 hadis** vardır; bunlardan **34**'ü sahihtir. Ruhsat, çoğunluğa göre Medine döneminin son iki yılında verilmiştir.

Yorum	Özü
Yedi kabile lehçesi	Yedi harf, yedi Arap kabilesinin kullandığı dildir
Eş anlamlı lafızlar	Aynı anlama gelen kelimelerin birbirinin yerine okunması; örneğin Enes b. Mâlik, "akvemü" kelimesini "asvebü" diye okumuş, bunların aynı anlama geldiğini söylemiştir
Yedi vecih	Okuyuşta görülen yedi çeşit farklılık; bunların biri harekenin değişip anlamın değişmemesidir
Yedi kıraat	Bazı âlimlerin ileri sürdüğü görüştür
Anlam kategorileri	Nâsih–mensuh, umum–husus, mücmel–mübeyyen gibi tefsir kavramları kastedilmiştir diyenler vardır
"Yedi" = çokluk	Sayı kinâye yoluyla çokluğu da ifade edebilir

⚠ **Dikkat!** Yedi harf ile yedi kıraat aynı şey değildir. Yedi harf, hadislerde geçen bir ruhsattır; yedi kıraat ise İbn Mücâhid'in ö. 324/936 çerçevelediği yedi imamlık sistemdir. DİA'ya göre yedi harf, kısaca fonetik farklılıklardan doğan eş anlamlı okuyuşlar olarak özetlenebilir.

Ruhsat ne zaman sona erdi?	Dayanak
Son arzada	Hz. Peygamber vefatından önceki son arzada Kur'an'ı Cebrâil'e yalnızca Kureyş lehçesiyle okudu; bundan sonra tek harf kaldı
Hz. Osman döneminde	İstinsah faaliyetiyle okuyuş ve yazım birliği sağlandı; Hz. Ebû Bekir döneminde cemedilen mushaf ise yedi harfe göre düzenlenmişti (İhtisas 2018'de soruldu)
Hâlâ devam ediyor	Bazı âlimlere göre ruhsat kalkmadı; vecihlerin tamamı mı yoksa bir kısmı mı devam ettiği ayrıca tartışılır

Yedi imam ve râvileri

İmam	Şehir	Râvileri
Nâfi' ö. 169/785	Medine	Kâlûn ö. 220/835 · Verş ö. 197/812
İbn Kesîr ö. 120/738	Mekke	Bezzî ö. 250/864 · Kunbül ö. 291/904
Ebû Amr b. Alâ ö. 154/771	Basra	Dûrî (Kisâî'nin de râvisidir) · Sûsî ö. 261/874
İbn Âmir ö. 118/736	Şam	Hişâm b. Ammâr · İbn Zekvân ö. 242/857
Âsım b. Behdele ö. 127/745	Kûfe	Şu'be · Hafs ö. 180/796
Hamza b. Habîb ö. 156/773	Kûfe	Halef ö. 229/844 · Hallâd ö. 220/835
Kisâî ö. 189/805	Kûfe	Ebü'l-Hâris ö. 240/854 · Dûrî

Hafs b. Süleyman (ö. 180/796) · Kûfe · Âsım'ın râvisi

- İmam değil, râvidir; kıraati Âsım'a nisbet edilir (İhtisas 2020'de "aşere imamlarından biri değildir" diye sorulmuştur).
- Bugün İslâm dünyasının büyük bölümünde Âsım kıraatinin Hafs rivayeti okunur.
- Kuzey Afrika'da Nâfi'in Verş rivayeti, Sudan ve çevresinde Ebû Amr kıraati yaygındır.

İpucu Yaygın okuyuş sorularında zincir: Âsım → Hafs. Âsım'ın iki râvisi Şu'be b. Ayyâş ve Hafs b. Süleyman'dır; İhtisas 2010'da "yaygın kıraat imamı ve râvileri" Âsım, Ebû Bekir Şu'be, Hafs olarak sorulmuştur.

Onlu ve on dörtlü sistem

Aşere ilavesi	Şehir	Râvileri
Ebû Ca'fer el-Kâkâ ö. 130/747-48	Medine	İbn Verdân · İbn Cemmâz
Ya'kûb el-Hadramî ö. 205/821	Basra	Ruveys ö. 238/852 · Ravh
Halef b. Hişâm ö. 229/844	Kûfe	İshak el-Verrâk · İdrîs ö. 292/905

Dikkat! Halef b. Hişâm ö. 229/844 iki sıfatla anılır: Hamza'nın râvisidir ve aynı zamanda onuncu imamdır. İhtisas'ta bu çift rol tuzak olabilir.

- Onlu sistemi ortaya koyan ilk müellif İbn Mihrân en-Nîsâbûrî'dir ö. 381/992; eseri **el-Gâye fi'l-kırâ'âti'l-aşr**.
- On dörtlü sistem, onlu sisteme dört imamın eklenmesiyle oluşmuştur: Hasan-ı Basrî ö. 110/728, İbn Muhaysın ö. 123/741, A'meş ö. 148/765 ve Yezîdî.
- Bu dört imamın kıraatleri ulemânın ittifakıyla şâz sayılır.

Kıraat ilminin tarihi

Kıraat ilminin yol haritası

- **Resûlullah dönemi** — **Her yıl Ramazan'da arz**
  Vefat yılında iki defa okundu
- **Hicrî ilk üç asır** — **Kıraat merkezleri**
  Mekke · Medine · Kûfe · Basra · Şam
- **224/838** — **Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm**
  Kitâbü'l-Kırâ'ât · alanın ilk eserleri arasında
- **324/936** — **İbn Mücâhid**
  Kitâbü's-Seb'a · yedili sistem
- **381/992** — **İbn Mihrân en-Nîsâbûrî**
  Onlu sistemi ortaya koyan ilk müellif
- **444/1053** — **Dânî**
  Yedi kıraat öğretiminde esas eserler
- **590/1194** — **Şâtıbî**
  Hırzü'l-emânî
- **833/1429** — **İbnü'l-Cezerî**
  en-Neşr ve Takrîbü'n-Neşr

Bilgi *Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, kitabında yirmi beş kadar imamın kıraatini bir araya getirmiştir. İbn Mücâhid bu geniş birikimden yedi imamı seçip yaygınlaştırmıştır.*

Sahih kıraatin şartları

Sahih kıraatin üç şartı

Sened: Hz. Peygamber'e muttasıl ve güvenilir → **Rasm: Osman mushaflarından birine takdiren de olsa uygun** → **Arapça: bir vecihle de olsa dile uygun**

Üç şarttan biri eksikse kıraat şâz sayılır, yedi ya da on imamdan gelse bile

Dikkat! *Senedin mütevâtir ya da meşhur olması zorunlu değildir. Sınavda şart olmayan seçenek olarak 2012'de "Hz. Ali ve İbn Mes'ûd rivayetine uygunluk", 2025'te "yedi harften birine uygunluk" sorulmuştur.*

Çeşit	Özelliği	Örnek
Sahih	Üç şartı taşır; imamların kıraatleri genellikle bu gruba girer	Yedi ve on imamın kıraatleri

Çeşit	Özelliği	Örnek
Şâz	Üç şarttan en az biri eksik; ibadet maksadıyla (namazda) okunmaz, dil şâhidi ve bazı fıkhî tartışmalarda kullanılır	Hasan-ı Basrî, A'meş gibi on dörtlü ilavesi
Müdrec	Sahâbenin tefsir için âyetin arasına yazdığı, Kur'an'dan sanılan ek	Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın Nisâ 4/12'ye "min ümm" eklemesi
Mevzû	Aslı olmayan, uydurma senetle birine nisbet edilen okuyuş	Huzâî'nin ö. 408/1017 Ebû Hanîfe'ye nisbet ettiği kıraatler

Bilgi Çoğunluk yedi kıraatin mütevâtir olduğunu söyler. İbnü'l-Cezerî gençlik eseri **Müncidü'l-mukri'în**'de on imamın kıraatlerini mütevâtir saymış, olgunluk eseri **en-Neşr**'de ise "mütevâtir" yerine "sahih" demiştir.

Kıraat farkları tefsire ve fıkha nasıl yansır?

Kıraat farklarının tamamı tefsiri ilgilendirmez. Med mertebeleri, imâle, tahfif, teshîl, tahkik gibi telaffuz ayrıntılarının tefsirle ilgisi yoktur. Tefsiri ilgilendirenler, kelimenin yapısını ve dolayısıyla anlamı değiştiren okuyuşlardır.

Âyet	Okuyuş farkı	Etkisi
Fâtiha 1/4	melik – mâlik	Kelimenin yapısı ve anlam tonu değişir
Bakara 2/259	nünşiruhâ – nünşizühâ	"Diriltiriz" ile "yerli yerine koyup birleştiririz" gibi iki ayrı fiil
Nisâ 4/43	lâmestüm – lemestüm (Hamza, Kisâî, Halef)	Anlam değişir; iki farklı fıkhî sonuç doğar
Bakara 2/222	yathurne – yattahharne (aynı kâriler)	Anlam değişir; iki farklı fıkhî sonuç doğar

İpucu Sorularda "anlamı değiştiren" kıraat farkı için örnek melik–mâlik ve nünşiruhâ–nünşizühâ; "fıkhî sonuç doğuran" için lâmestüm–lemestüm ve yathurne–yattahharne akla gelmelidir.

Kıraat nasıl öğretilir?

Üç öğretim yolu

Semâ
Kıraati hocadan dinleyerek alma

Müşâfehe
Hocanın yanında bulunup kıraati ağzından alma; gerekirse ona okuyup düzelttirme. Bu yolla öğreten âlime mukrî denir

Arz
Hocanın huzurunda ezberden ya da mushaftan okuyup dinletme

Özet / Kendini Dene

1 Kıraat, rivayet ve tarik terimleri neye nisbet edilir?

cevap Kıraat imama, rivayet imamın râvisine, tarik râvinin râvisine nisbet edilir.

2 Hafs imam mıdır, râvi mi? Kimdendir?

cevap Hafs b. Süleyman ö. 180/796 râvidir; imamı Âsım b. Behdele'dir.

3 Yedili sistemin imamları ve şehirleri nelerdir?

cevap Nâfi' (Medine), İbn Kesîr (Mekke), Ebû Amr (Basra), İbn Âmir (Şam), Âsım, Hamza ve Kisâî (Kûfe).

4 Yedili sistemi yerleştiren kimdir, eseri nedir?

cevap İbn Mücâhid ö. 324/936; **Kitâbü's-Seb'a**.

5 Onlu sistemi ortaya koyan ilk müellif kimdir?

cevap İbn Mihrân en-Nîsâbûrî ö. 381/992; **el-Gâye fi'l-kırâ'âti'l-aşr**.

6 Aşereyi yediden ayıran üç ilave imam kimlerdir?

cevap Ebû Ca'fer el-Kârî, Ya'kûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm.

7 Sahih kıraatin üç şartı nedir?

cevap Muttasıl ve güvenilir sened; Osman mushaflarından birine takdiren de olsa uygunluk; Arapça'ya bir vecihle uygunluk.

8 Mütevâtir olmak sahih kıraatin şartı mıdır?

cevap Hayır. Senedin mütevâtir ya da meşhur olması zorunlu değildir; yedi harfe uygunluk da şart değildir.

9 Yedi harf ile yedi kıraat aynı mıdır?

cevap Hayır. Yedi harf hadislerdeki ruhsattır; yedi kıraat İbn Mücâhid'in yedi imamlık tasnifidir.

10 Kıraat farkının tefsir ve fıkıh etkisine birer örnek ver.

cevap Tefsir: melik–mâlik (Fâtiha 1/4). Fıkıh: lâmestüm–lemestüm (Nisâ 4/43).

Kur'an İlimlerinin Dalları: Muhkem–Müteşâbih, İ'câz, Emsâl, Aksâm, Kıssa

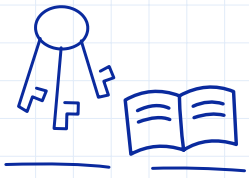

Kur'an ilimleri, Kur'an'ın tek bir yönünü inceleyen birçok küçük ilim dalından oluşur. Sınavda genellikle iki şey sorulur: bir tanım ya da âyet verilip "bu hangi dalın konusudur?" denir, ya da bir dalın en bilinen örneği istenir. Bu bölümde her dal için üç şeyi birlikte öğrenelim: tanım, örnek, eser.

Muhkem ve müteşâbih

Muhkem, başka bir ihtimal taşımayan, anlamı açık âyettir; müteşâbih ise birden fazla ihtimal taşıdığı için anlaşılması güç olan âyettir. Konunun temel dayanağı, muhkem ve müteşâbihin birlikte geçtiği Âl-i İmrân 3/7'dir. Muhkemler "kitabın anası"dır, müteşâbihler onların ışığında anlaşılır. Muhkem kavramı Kur'an'da dört âyette geçer: Hûd 11/1, Hac 22/52, Muhammed 47/20 ve Âl-i İmrân 3/7. İhtisas 2009'da, muhkem ve müteşâbihin birlikte geçtiği âyetin hangi sûrede olduğu soruldu.

Âyet	Ne söyler?	Bu ne demektir?
Hûd 11/1	Âyetleri muhkem kılınmış bir kitap	Kur'an'ın bütünü sağlam ve üstündür (muhkem-i âm)
Zümer 39/23	Birbirine benzeyen (müteşâbih) kitap	Kur'an'ın bütünü uyumlu ve çelişkisizdir (müteşâbih-i âm)
Âl-i İmrân 3/7	Âyetlerin bir kısmı muhkem, bir kısmı müteşâbih	Kur'an'ın bir bölümü muhkem, bir bölümü müteşâbihtir (muhkem-i hâs, müteşâbih-i hâs)

Muhkem ve müteşâbih

Muhkem

- Anlamı açık, başka ihtimal taşımaz
- "Kitabın anası"dır; müteşâbihlere esas oluşturur
- Te'vile elverişli değildir
- Hanefî usulünde açıklık sırasının en üst basamağıdır

↔

Müteşâbih

- Birden fazla ihtimal taşır; anlamı kapalıdır
- Muhkemlerin ışığında yorumlanır
- Haberî sıfat âyetleri ve 29 sûrenin başındaki hurûf-ı mukattaa bu gruptadır
- Hanefî usulünde kapalılığın en üst basamağıdır

Müteşâbihin te'vili	Kimler?	Özü
Te'vil edilmez	Evzâî, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Şâfiî, muhaddisler ve Selefiyye'nin çoğunluğu	Anlamı Allah'a bırakılır

Müteşâbihin te'vili	Kimler?	Özü
Te'vil edilebilir	Hasan-ı Basrî'den itibaren bazı âlimler ve hemen bütün kelâmcılar	Allah'ın bildiği anlamlar dışında, belli usul ve kurallarla te'vil edilir

İpucu Müfessirlerin tamamı Kur'an'ın muhkem ve müteşâbih âyetlerden oluştuğunda birleşmiştir. Çağdaş müfessir Süleyman Ateş "Kur'an'da müteşâbih âyet yoktur" demiştir; DİA bu görüşün müfessirlerin icmâıyla bağdaşmadığını belirtir. Sınavda "anlamı kapalı" ve "birden fazla ihtimal" sözleri müteşâbihe, "başka ihtimal taşımayan" muhkeme götürür.

İ'câz ve meydan okuma

İ'câz, "âciz bırakmak" demektir. Terim olarak Kur'an'ın edebî üstünlüğü ve içerik zenginliği yüzünden benzerinin meydana getirilememesini anlatır. Kur'an inkârcılara kendi benzerini getirmeleri için meydan okur; bu meydan okumaya tehaddî denir. "İ'câzü'l-Kur'ân" ifadesi Kur'an'da ve hadislerde geçmez.

Âyet	Meydan okumanın kapsamı
İsrâ 17/88	Bütün insan ve cinler toplansa da bu Kur'an'ın benzerini getiremezler
Hûd 11/13	Onun gibi uydurulmuş on sûre getirin
Yûnus 10/38 · Bakara 2/23-24	Onun benzeri bir sûre getirin
Enfâl 8/31 · Ankebût 29/50-51	İnkârcıların "dilersek biz de söyleriz" iddiası ve hissî mûcize isteği; Kur'an'ın yeterli mûcize olduğu bildirilir

Hatırla! Meydan okuma küçülerek ilerler: bütün Kur'an (İsrâ) → on sûre (Hûd) → bir sûre (Yûnus, Bakara). Bakara 2/23'ün i'câz örneği olarak sorulduğu soru İhtisas 2011'de çıktı.

İ'câz yönü	Özü	Temsilciler
Sarfe	Benzeri yapılabilir; fakat Allah insanlardan bunu yapma gücünü ya da isteğini aldı	Nazzâm ve Mu'tezile; Bâkıllânî ve Sünnî çoğunluk eleştirir
Dil ve üslûp (nazım)	Kur'an anlatım sanatlarını en üst düzeyde kullanır; kelimelerin dizilişi eşsizdir	Câhiz ö. 255/869, Bâkıllânî ö. 403/1013, Kâdî Abdülcebbâr ö. 415/1025, Abdülkâhir el-Cürcânî ö. 471/1078-79

İ'câz yönü	Özü	Temsilciler
Muhteva	Âyetler arasında çelişki yoktur; gayb haberleri ve evrensel öğretiler isabetlidir	Eş'arî, Bâkıllânî ve Kâdî İyâz gayb haberlerini de sayar
Pozitif bilim	Kur'an'ın bilimsel açıdan i'câzını arayan yaklaşım	XX. yüzyılda Abdullah Fikrî, Tantâvî Cevherî, Şa'râvî gibi isimler

⚠ **Dikkat!** İ'câz sahâbe ve tâbiîn devirlerinde konu edilmemiş, III. (IX.) yüzyılın başından itibaren işlenmiştir. DİA'ya göre, tespit edilebildiği kadarıyla konuyu ilk ele alanlar Mu'tezile âlimleridir. Bâkıllânî, Kâdî Abdülcebbâr ve Cürcânî ile V. (XI.) yüzyılda araştırmalar altın çağına ulaşmıştır. **Nazmü'l-Kur'ân** Câhiz'in, **İ'câzü'l-Kur'ân** Bâkıllânî'nin, **Delâilü'l-i'câz** Cürcânî'nin eseridir.

Emsâlü'l-Kur'ân: Kur'an'ın misalleri

Mesel, bir şeyin bir ya da birkaç yönden başka bir şeye benzetilmesidir. Kur'an'daki meseller ve onları inceleyen ilme emsâlü'l-Kur'ân denir. Mesel kelimesi Kur'an'da 69, çoğulu emsal 9 yerde geçer. İmam Şâfiî bu ilmi müctehidin bilmesi gereken ilimler arasında sayar; **Emsâlü'l-Kur'ân** adlı eseri Mâverdî yazmıştır.

Ayrım	Anlamı	Örnek
Basit	Benzetme yönlerinden yalnız biri gözetilir	Kör ile gören, karanlık ile ışık (Ra'd 13/16; Fâtır 35/19)
Mürekkep	Benzetme yönü birden fazladır	Bir daneden yedi başak, her başakta yüz dane (Bakara 2/261)
Açık	Neyin neye benzetildiği belirtilir	Bakara 2/17-20; Ra'd 13/17; Ankebût 29/41; Hucurât 49/12
Gizli	Lafzıyla değil ince anlamıyla mesel olup neye mesel olduğu söylenmez	A'râf 7/58: güzel memleketin bitkisi güzel çıkar

⚠ **Dikkat!** Mesel kelimesi her yerde "benzetme" anlamında değildir. Kur'an'da misal, hal ve durum, ibret ve vasıf anlamlarında da geçer (örnek: Bakara 2/214 hal; Nahl 16/60 sıfat). "Emsâlü'l-Kur'ân örneği olmayanı bul" tipi sorular İhtisas 2016, 2020 ve 2026'da sorulmuştur.

Aksâmü'l-Kur'ân: Kur'an'daki yeminler

Aksâm, yemin anlamındaki kasem kelimesinin çoğuludur. Kur'an Arapça indiği için Arapların yemin âdetini kullanmış; yeminle bir hakikati pekiştirmiş, yemin edilen şeyin değerine işaret etmiş ve dinleyenin dikkatini çekmiştir.

- Allah'ın kendi zâtına yemini (sekiz yer; Zehebî ve Süyûtî'ye göre yedi): Nisâ 4/65, Yûnus 10/53, Hicr 15/92, Meryem 19/68, Sebe' 34/3, Zâriyât 51/23, Tegâbün 64/7, Meâric 70/40.
- Peygamberlere, Kur'an'a, meleklere, kıyamet gününe, kâinata ve kâinattaki bazı varlıklara da yemin edilmiştir.
- Yemin edilen konular tevhid, Kur'an, Hz. Peygamber, âhiret, ceza ve mükâfat gibi inancın temelleridir.
- Aksâm konusundaki en önemli eser İbn Kayyim'in ö. 751/1350 **et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân**'ıdır.

Kur'an kıssaları

Kıssa türleri

Tarihî kıssalar
Peygamberlerin ve Lokmân, Zülkarneyn, Firavun, Ashâb-ı Kehf gibi şahıs ve toplulukların kıssaları

Nüzûl sırasındaki olaylar
İsrâ, mi'rac, hicret, Bedir, Uhud, Hendek, Huneyn, Tebük, Hudeybiye

Gaybî kıssalar
Âdem'in yaratılışı, kıyamet sahneleri, cennet ve cehennem ahvâli

Bilgi Kur'an'da "kıssa" kelimesi geçmez; aynı anlam için kasas, nebe' (enbâ') ve hadîs kullanılır. Kur'an kıssaları tarihî gerçeklik taşır; temsilî ve farazî olabilen meseller ise bu bakımdan kıssadan ayrılır. Kıssalarda ibret ve mesaj öne çıktığı için kişi, yer ve zaman ayrıntıları genellikle verilmez; tekrar, yalnız gerektiği kadar anlatım ve ibretin belirtilmesi anlatımın üç özelliğidir. Kıssa soruları İhtisas 2021'de (isimlerin zikredilmeme gerekçesi), 2025'te (tarihî gerçeklik) ve 2026'da (kıssaların hikmetleri) çıktı.

- Tevhidi, kulluğu ve âhiret inancını yerleştirmek; bütün peygamberlerin aynı dine çağırdığını göstermek.
- Ümmî olan Hz. Muhammed'in bilmediği gayb haberlerini bildirerek peygamberliğini ve Kur'an'ın vahiy ürünü olduğunu kanıtlamak.
- İbret ve ders vermek; iyi ve kötünün modellerini göstererek erdemlere teşvik etmek.
- Hz. Peygamber'i ve müminleri teselli etmek; sabır, dua ve tevekkülü öğütlemek; âdemoğullarını şeytandan sakındırmak.

Ayrım	Örnek
Uzun kıssa	Yûsuf sûresinin bütününü kaplayan Yûsuf kıssası; Nûh, Hûd, İbrâhim, Mûsâ ve Îsâ kıssaları
Kısa kıssa	Fecr sûresinde Âd, Semûd ve Firavun; fîl ve uhdûd kıssaları
Hem uzun hem kısa	Mûsâ kıssası: Tâhâ, Kasas ve A'râf'ta uzun; Nâziât'ta kısa

Mübhemât, garîb, müşkil, vücûh–nezâir, mücmel

Dal	Konusu	Örnek ve eser
Mübhemât	Kur'an'da zamir, işaret ismi, künye, lakap ya da vasıfla anılıp kimliği belirtilmeyen kişi, yer, zaman; bilgisi rivayete dayanır	Ashâb-ı Kehf'in sayısı için "recmen bi'l-gayb" denir (Kehf 18/22)
Garîb	Seyrek kullanılan, lehçe ya da yabancı kökenli, anlamı yaygın bilinmeyen kelimeler	Hz. Ömer'in "ebben" (Abese 80/31) sorusu; İbn Abbas'ın "fâtır" kelimesini kuyu başında öğrenmesi
Müşkil	Âyetler arasında ilk bakışta var sanılan çelişki; Kur'an çelişkisiz olduğunu kendisi bildirir (Nisâ 4/82)	İbn Kuteybe ö. 276/889 Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân
Vücûh–nezâir	Vücûh: aynı lafzın farklı yerlerde farklı anlamları; nezâir: lafzın anlamlarından birinin başka âyetlerde tekrarı	"Salât" kelimesi (dua, rahmet, namaz...); öncüler Mukâtil b. Süleyman ö. 150/767 ve Yahyâ b. Sellâm ö. 200/815
Mücmel–mübeyyen	Mücmel: sözün sahibi açıklamadıkça kastı anlaşılmayan lafız; açıklaması mübeyyen olur	"Helûan" (Meâric 70/19), salât, zekât, hac; "Namazı benden gördüğünüz gibi kılın"

Soruda bunu görürsen	Dal
"Zamir, işaret ismi, künye ile anlatılan kişi ve yerler"	Mübhemât
"Anlaşılmayan, Araplar arasında yaygın olmayan kelimeler" (nihle, tasdiye)	Garîbü'l-Kur'ân
"Âyetler arasında zahiren çelişki gibi görünen ifadeler"	Müşkilü'l-Kur'ân
"Aynı kelimenin farklı yerlerde farklı anlamları" (salât)	Vücûh
"Benzerini getirin" meydan okuması	İ'câz
"Benzetme, temsil, mesel"	Emsâl
"Yemin" (vel-asr, vet-tîn...)	Aksâm
"Açıklama gerektiren lafız" (namaz, zekât)	Mücmel

İpucu İhtisas'ta bu dalların soruları şöyle dağıldı: mübhemât 2012 ve 2019, müşkil 2009, 2013 ve 2015, garîb 2014 ve 2024, vücûh 2020 ve 2025, emsâl 2016, 2020, 2023 ve 2026. Salât kelimesine her yerde "dua" anlamı veren meal sorusunda unutulan konu vücûh'tur.

Özet / Kendini Dene

1 Muhkem–müteşâbih ayrımını yapan âyet hangi sûrededir?

cevap Âl-i İmrân 3/7.

2 Hûd 11/1 ve Zümer 39/23 Kur'an'ı nasıl niteler?

cevap Hûd 11/1: bütünüyle muhkem; Zümer 39/23: bütünüyle müteşâbih (birbirini doğrulayan, uyumlu) bir kitap.

3 Müteşâbihin te'viline kimler karşı çıkmıştır?

cevap Evzâî, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Şâfiî, muhaddisler ve Selefiyye'nin çoğunluğu; kelâmcıların çoğu belli kurallarla te'vili kabul etmiştir.

4 Tehaddî nedir? Üç basamağını say.

cevap Kur'an'ın benzerini getirmeleri için inkârcılara meydan okunması: bütün Kur'an (İsrâ 17/88), on sûre (Hûd 11/13), bir sûre (Yûnus 10/38; Bakara 2/23).

5 İ'câz yönlerinden dördünü say.

cevap Sarfe, dil ve üslûp (nazım), muhteva, pozitif bilim.

6 Mesel kelimesi Kur'an'da kaç yerde geçer?

cevap 69 yerde; çoğulu emsal 9 yerde.

7 Basit ve mürekkep mesele birer örnek ver.

cevap Basit: kör ile gören (Ra'd 13/16). Mürekkep: yedi başak, her başakta yüz dane (Bakara 2/261).

8 Allah'ın kendi zâtına yemin ettiği yer sayısı kaçtır?

cevap Sekiz yer (Zehebî ve Süyûtî'ye göre yedi).

9 Kur'an kıssaları kaç türe ayrılır?

cevap Üç: tarihî kıssalar, nüzûl sırasındaki olaylar ve gaybî kıssalar.

10 Müşkilü'l-Kur'ân, mübhemât ve vücûh–nezâir birbirinden nasıl ayrılır?

cevap Müşkil: zahirî çelişki; mübhemât: kimliği bildirilmeyen kişi, yer ve zaman; vücûh–nezâir: aynı kelimenin farklı yerlerdeki anlamları.

Tefsir ve Te'vil: Kavramlar, Okullar, Çeşitler ve Tarih

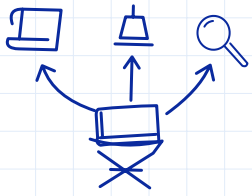

Bu bölüm tefsir usûlünün kalbidir. Önce tefsir ve te'vil terimlerini ayıracak, sonra ilk müfessirden başlayıp tefsir okullarını, tedvin sürecini ve tefsir çeşitlerini sıralayacağız. Sınavda en çok şu tip sorular gelir: "Aşağıdaki tefsirlerden hangisi türü bakımından diğerlerinden farklıdır?" Bu soruya cevap verebilmek için her büyük tefsirin hangi türe girdiğini bilmen gerekir; bölümün ortasındaki eşleştirme tablosunu iyi çalış.

Tefsir ve te'vil

Terim	Sözlük anlamı	Terim anlamı
Tefsir	Açıklamak, kapalılığı gidermek (fesr kökü)	Dil ve Kur'an ilimlerinden yararlanarak Kur'an'ın anlamını açıklamak ve ondan hüküm çıkarmak
Te'vil	Dönüp varmak, sözün varacağı son nokta (evl kökü)	Bir lafzı bir delile dayanarak asıl anlamından alıp taşıdığı muhtemel anlamlardan birine nakletmek. Kur'an'da 17 yerde geçer; üç anlamı vardır: ileride olacak bir olayın gerçekleşmesi, rüya tabiri ve sözün açıklanması
Tebyin	Açıklama, beyan etme	Kur'an'ı açıklama görevi; Nahl 16/44 ile Hz. Peygamber'e verilmiştir

Mâtürîdî'ye göre tefsir ve te'vil

Tefsir
- İlâhî kelâmın anlamı hakkında kesin ifade kullanmaktır
- Tek ihtimallidir
- Nüzûl sebeplerini bilen ve olaylara vâkıf olan ashap tarafından yapılabilir

↔

Te'vil
- Sözün varabileceği muhtemel anlamlara yorulmasıdır
- Çok ihtimallidir; bir ihtimal tercih edilir
- Sonraki tefsir–te'vil ayrımına temel olmuştur

Bilgi Mâtürîdî ö. 333/944 sistematik ve kapsamlı ilk dirâyet tefsirinin müellifidir. Erken devirlerde te'vil ile tefsir birbirinin yerine kullanıldığından III. (IX.) yüzyılda bazı tefsirler te'vil adıyla anılmıştır: Taberî'nin **Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân**'ı, Mâtürîdî'nin **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**'ı gibi.

Sahih te'vilin şartları

Lafız o anlama muhtemel olmalı → **Arap diline uygun olmalı** → **Seçilen anlamın kastedildiğini gösteren delil bulunmalı** → **Açık bir nasla çelişmemeli**

Şartlara uyan te'vil sahihtir; fakat kesinlik taşımaz ve ilâhî maksadı bütünüyle ortaya koyduğu anlamına gelmez

İpucu "Te'vilin şartlarından biri değildir" tipi sorular İhtisas 2022 ve 2025'te çıktı. Delilsiz, sırf yorumcunun kanaatine dayalı yorum te'vil sayılmaz.

İlk müfessir Hz. Peygamber

Kur'an'ı ilk açıklayan Hz. Peygamber'dir; bu konuda ihtilâf yoktur. Tefsiri ondan sahâbe, sahâbeden tâbiûn almıştır. Resûlullah bazen yanlış anlaşılan bir âyeti düzeltmiş, bazen bir âyeti ya da sûreyi doğrudan açıklamış, bazen de sorulara cevap vermiştir.

Hz. Peygamber'in Kur'an'a getirdiği açıklamalar

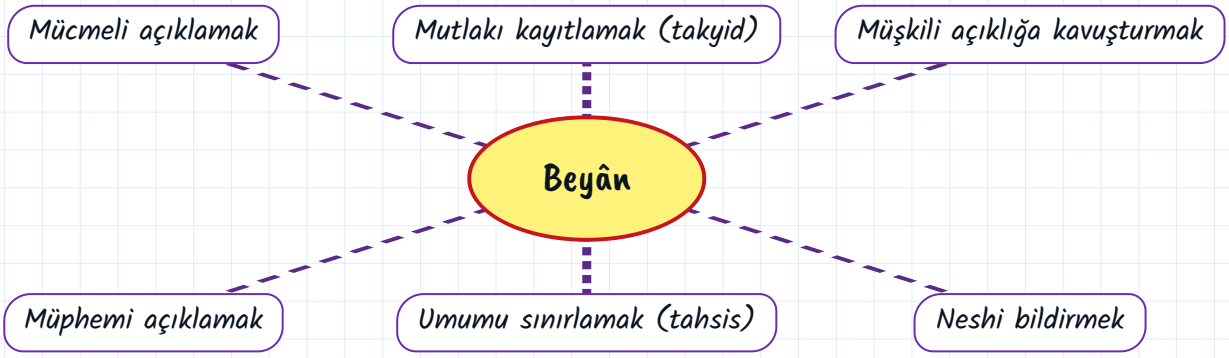

- **Sahâbe dönemi tefsiri:** özet ve kısadır (icmâlî); ihtilâf azdır; Kur'an'ın tamamı tertip sırasıyla tefsir edilmemiştir; tedvin yoktur (İhtisas 2020'de "çok fazla ihtilaf" bu dönemin özelliği olarak kabul edilmedi).
- Sahâbe tefsir yaparken çok ihtiyatlı davranmış, bilmediği konularda konuşmamıştır. Kur'an'ın tamamına yakınını tefsir edenler **İbn Abbas** ö. 68/687-88 ve **İbn Mes'ûd** ö. 32/652-53'dur.
- Sahâbe döneminde Ehl-i kitaptan gelen bilgiler (**İsrâiliyat**) tefsirde kullanılmaya başlandı; **Kâ'b el-Ahbâr** ile Vehb b. Münebbih ö. 114/732 adlı tâbiîn âlimlerinin rivayetleri bu konudaki tartışmaların merkezindedir.

Üç tefsir okulu

Okul	Kurucu sahâbî	Öne çıkan öğrenciler
Mekke	İbn Abbas	Saîd b. Cübeyr, Mücâhid ö. 103/721, İkrime, Tâvûs, Atâ b. Ebû Rebâh
Medine	Übey b. Kâ'b	Ebü'l-Âliye, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî, Zeyd b. Eslem
Irak (Kûfe)	İbn Mes'ûd	Alkame, Mesrûk, Esved, Mürre, Hasan-ı Basrî ö. 110/728, Katâde ö. 117/735, Nehaî

⚠ **Dikkat!** Mekke okulu, Hz. Peygamber'in İbn Abbas için "Allahım! Onu dinde derin anlayışlı kıl ve ona te'vili öğret" diye dua etmesi sebebiyle en güçlü okuldur. İbn Abbas "Tercümânü'l-Kur'ân" unvanıyla anılır; Mekke okulunun kurucusunun sorulduğu soru İhtisas 2010'da, bu unvanın sorulduğu soru 2018'de çıktı. Übey b. Kâ'b **sahâbîdir**, tâbiîn müfessirleri arasında sayılmaz (İhtisas 2019).

Tefsirin tedvini: önemli duraklar

Tefsir tarihinin duraklarını sırala

- **Resûlullah ve sahâbe** — **Özet tefsir**
  Rivayet esaslı, tedvin yok
- **II. yy** — **Tedvin başlar**
  Tefsir rivayetleri hadis kitaplarında derlenir (genel kabul)
- **150/767** — **Mukâtil b. Süleyman**
  Günümüze ulaşan ilk tam tefsir (et-Tefsîrü'l-kebîr)
- **II. yy sonu** — **Dil merkezli eserler**
  Garîb, meânî, müşkil, i'râb, mecâz
- **310/923** — **Taberî**
  Câmiu'l-beyân · tefsirin sistematik döneminin ilk ürünü
- **538/1144** — **Zemahşerî**
  el-Keşşâf · dirâyet tefsiri
- **606/1210** — **Fahreddin er-Râzî**
  Mefâtîhu'l-gayb · karma yöntem
- **XIX. yy** — **Modern dönem**
  Abduh ve Reşîd Rızâ çizgisi

İpucu Mukâtil b. Süleyman ö. 150/767 elimizdeki **en eski tarihli tam tefsirin** müellifidir (İhtisas 2011). Aynı müellifin **Tefsîrü'l-hamsi mie âye mine'l-Kur'ân** adlı eseri SIS ahkâm âyetinin tefsiridir ve ilk derli toplu ahkâm tefsiri sayılır.

Kaynağa ve yönteme göre tefsir çeşitleri

DİA'nın kaynak ve yöntem bakımından sınıflaması

Tefsir çeşitleri
Kaynağa ve yönteme göre

- **Rivayet tefsiri**
  Me'sûr · nakle dayalı
- **Dirâyet tefsiri**
  Re'y · aklî
- **İşârî tefsir**
  Sûfî · remzî
- **Lugavî tefsir**
  Dil merkezli
- **Karma yöntem**
  Hepsini birleştirir

Tür	Özü	Önde gelen örnekler
Rivayet	Kur'an, sünnet, sahâbe ve tâbiûndan gelen bilgiyle yetinir	Taberî ö. 310/923, İbn Ebû Hâtim ö. 327/938, Begavî ö. 516/1122, İbn Atıyye ö. 541/1147, İbn Kesîr ö. 774/1373, Süyûtî ö. 911/1505
Dirâyet	Rivayeti akıl süzgecinden geçirir, yorum ve ictihad yapar	Zemahşerî ö. 538/1144, Beyzâvî ö. 685/1286, Nesefî ö. 710/1310, Ebû Hayyân ö. 745/1344, Ebüssuûd ö. 982/1574
İşârî	Keşf ve ilhamla âyetin iç anlamını gösterir; zâhire aykırı olmamalıdır	Tüsterî ö. 283/896, Sülemî ö. 412/1021, Kuşeyrî ö. 465/1072, Bursevî ö. 1137/1725
Lugavî	Lafız ve cümle çözümlemesi; ilk dört asırda yoğun	İ'râbü'l-Kur'ân, garîbü'l-Kur'ân, meâni'l-Kur'ân, mecâzü'l-Kur'ân tarzı eserler
Karma	Rivayet, dil, kıraat ve akıl yorumu birlikte	Râzî ö. 606/1210, Şevkânî ö. 1250/1834, Âlûsî ö. 1270/1854; işârî yönüyle de anılır

⚠ **Dikkat!** DİA'ya göre rivayet ve dirâyet kesin kategoriler değil, birer telif geleneğidir: rivayet tefsirlerinde dirâyet, dirâyet tefsirlerinde rivayet vardır. Taberî genellikle rivayet tefsiri sayılır, fakat dirâyet unsurları da içerir. Rivayet tefsiri tanımını en fazla hak edenler İbn Ebû Hâtim ve Süyûtî'nin eserleridir. İbn Atıyye'nin **el-Muharrerü'l-vecîz**'i rivayet grubundadır, işârî değildir (İhtisas 2026).

Hatırla! Eşleştirme sorularında zinciri şöyle kur: Taberî, İbn Kesîr, Begavî, Süyûtî → rivayet · Zemahşerî, Beyzâvî, Nesefî, Ebû Hayyân, Ebüssuûd → dirâyet · Tüsterî, Sülemî, Kuşeyrî, Bursevî → işârî. "Türü farklı olan hangisi?" sorularında dörtten üçü hep aynı grubun üyesidir (2013, 2018, 2019, 2021, 2023, 2024, 2025'te çıktı).

Re'y ile tefsir	Hüküm
Yasaklanan	Hiçbir asla (Kur'an, sünnet, sağlam akıl ve dil verilerine) dayanmayan, tamamen kişisel kanaate dayalı yorum. Dayanak: "Kur'an'ı kendi görüşüyle tefsir eden kimse cehennemdeki yerine hazırlansın" (Tirmizî)
Makbul olan	Akla, dile ve rivayete dayanan dirâyet tefsiri; dinen makbuldür ve mutlaka kullanılması gerekir

Konuya ve yaklaşıma göre tefsir çeşitleri

Tür	Özelliği	Örnekler
Mezhebî	Ehl-i sünnet dışındaki mezhep ve fırkaların tefsirleri; Mu'tezile tefsirleri inanç konularına yoğunlaşır	Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ı (Mu'tezile); Şiî çizgide Tabâtabâî 1904-1981 el-Mîzân
Ahkâm	Fıkhî hükümlere ağırlık veren konu merkezli tefsir	Mukâtil, Cessâs ö. 370/981, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ö. 543/1148, Kurtubî ö. 671/1273; Sâbûnî Ravâi'u'l-beyân
İlmî	Kevnî âyetleri bilimsel verilerle yorumlar	Gazzâlî ö. 505/1111 Cevâhirü'l-Kur'ân; Tantâvî Cevherî 1862-1940 el-Cevâhir; İskenderânî; Gazi Ahmed Muhtar Paşa
İçtimaî	Toplumsal ihtiyaçları ve güncel hayatı merkeze alır; XIX. yüzyıl sonunda doğdu	Reşîd Rızâ 1865-1935 Tefsîrü'l-Menâr; Seyyid Kutub 1906-1966 Fî zılâli'l-Kur'ân; Mevdûdî 1903-1979 Tefhîmü'l-Kur'ân
Konulu	Bir konudaki âyetleri birlikte yorumlar	Mahmûd Şeltût; üniversitelerde ders olarak okutulan tematik tefsir
Edebî	Kur'an'ın edebî ve ifade yönünü öne çıkarır	Emîn el-Hûlî, Bintü'ş-Şâtî, Seyyid Kutub et-Tasvîrü'l-fennî

İlmî tefsir: iki yaklaşım

Gazzâlî
- Kur'an bütün ilimleri içerir
- Eseri **Cevâhirü'l-Kur'ân** ilmî tefsirin geniş bir izahını verir
- Kur'an bu açıdan da incelenmelidir

↔

Şâtıbî ö. 790/1388
- Kur'an'da Arapların anlayamayacağı şeyler yoktur
- Kur'an ilim kitabı gibi algılanmamalıdır
- Kur'an'daki ilimler Arapların bildiği ilimlerdir ya da onların üzerine kuruludur

Tefsir usûlü ve Kur'an ilimleri eserleri

Eser	Müellif	Not
el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân	Zerkeşî ö. 794/1392	Klasik Kur'an ilimleri eseri
el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân	Süyûtî ö. 911/1505	Klasik Kur'an ilimleri eseri
Fünûnü'l-efnân fî uyûni ulûmi'l-Kur'ân	İbnü'l-Cevzî ö. 597/1201	Tefsir usûlü eseri
Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân	Zürkânî ö. 1367/1948	Modern dönemin yaygın ders eseri

Dikkat! Zerkeşî'nin el-Burhân'ı ile Cüveynî'nin fıkıh usûlüne dair el-Burhân'ı aynı adı taşır ama farklı alanlardandır (İhtisas 2016'da "tefsir usûlü eseri olmayanı bul" sorusunda Cüveynî'nin eseri şık olarak yer aldı). Sâbûnî'nin et-Tibyân'ı da Kur'an ilimleri alanındadır; fakat müellif–eser eşleştirmesinde müelliflere dikkat et.

Özet / Kendini Dene

1 Tefsir ve te'vil arasındaki fark Mâtürîdî'ye göre nedir?

cevap Tefsir kesin ve tek ihtimallidir; te'vil muhtemel anlamlardan birinin tercih edilmesidir, çok ihtimallidir.

2 Te'vil Kur'an'da hangi üç anlamda geçer?

cevap Haber verilen bir olayın gerçekleşmesi, rüya tabiri ve bir sözün açıklanması.

3 Sahih te'vilin şartlarından ikisini say.

cevap Lafzın muhtemel anlama elverişli olması ve Arap diline uygunluk; ayrıca tercihi kanıtlayan delil ve açık nasla çelişmeme.

4 Tefsir okulları, kurucu sahâbîleri ve merkezleri nelerdir?

cevap Mekke–İbn Abbas, Medine–Übey b. Kâ'b, Irak–İbn Mes'ûd.

5 Elimizdeki en eski tam tefsir kimindir?

cevap Mukâtil b. Süleyman'ın ö. 150/767 et-Tefsîrü'l-kebîr'i.

6 Tefsirin sistematik döneminin ilk ürünü hangisidir?

cevap Taberî'nin ö. 310/923 **Câmiu'l-beyân**'ı.

7 Kaynağa ve yönteme göre tefsir çeşitleri nelerdir?

cevap Rivayet, dirâyet, işârî, lugavî ve karma yöntem.

8 Taberî, Begavî, İbn Kesîr ve Süyûtî hangi türdendir?

cevap Rivayet tefsiri.

9 Zemahşerî, Beyzâvî ve Nesefî hangi türdendir?

cevap Dirâyet tefsiri.

10 Tüsterî, Sülemî ve Kuşeyrî hangi türdendir?

cevap İşârî (sûfî) tefsir.

Meâl, Türkçe Tefsir Geleneği ve Hızlı Tekrar

Son bölümde Türkçe Kur'an çevirilerinin nasıl "meâl" adını aldığını, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Diyanet'in üstlendiği tefsir işini ve bugünkü başlıca Türkçe tefsirleri göreceğiz. Ardından notların tamamını tek bakışta toplayan bir hızlı tekrar tablosu var.

Meâl nedir?

Kavram	Açıklama
Meâl	Kur'an'ın harfiyen değil, mâna ve mefhum bakımından Türkçeye aktarılması; terim Türkçeye özgüdür
Tefsir	Âyetin dil, rivayet ve akılla açıklanması; Elmalılı kendi meâlini tefsirin bir hulâsası olarak niteler
Terimin doğuşu	DİA'ya göre, anlaşıldığı kadarıyla meâl kelimesinin Kur'an çevirisi anlamında ilk kullanımı Elmalılı Muhammed Hamdi'ye aittir; terim Cumhuriyet'in ilk yıllarında yerleşti

Türkçe Kur'an çevirisinden Hak Dini Kur'an Dili'ne

1924 — Üç ayrı çeviri
Süleyman Tevfîk el-Hüseynî, Hüseyin Kâzım Kadri, Albay Cemil Said; Diyanet çevresinden eleştiri aldı

21 Şubat 1925 — TBMM önergesi
Kur'an'ın tercüme ve tefsiri Diyanet'e hazırlatılsın; önerge kabul edildi

Görev bölüşümü — Üç iş, üç isim
Tercüme Mehmed Âkif'e, tefsir Elmalılı Muhammed Hamdi'ye, Buhârî tercüme ve şerhi Babanzâde Ahmed Naim'e

1926-1938 — Hak Dini Kur'an Dili yazıldı
Diyanet bütçesinden ayrılan ödenekle on iki yıllık çalışma

1935-1939 — Basım
İstanbul'da dokuz cilt, 10.000 takım

1949 — Tartışma yeniden alevlendi
Türkçe Kur'an ve Türkçe namaz tartışmaları meâl kavramına sahip çıkılmasını sağladı

1960'lar — Meâl ortak ad oldu
Hasan Basri Çantay'ın da benimsediği terim çevirilerin çoğunda kullanıldı

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) · Hak Dini Kur'an Dili

- Tefsirinin ikinci adı Yeni Mealli Türkçe Tefsir'dir.
- Esaslar Diyanet ile yapılan protokolle belirlendi: önce âyetin meâli, ardından tefsir; münasebet, nüzûl sebebi, kıraat-i aşere, dil izahı, Ehl-i sünnet inancı ve Hanefî mezhebi, bir mukaddime.
- Kur'an'ın hiçbir dile hakkıyla tercüme edilemeyeceğini söyler; kendi meâlini tefsirin bir hulâsası olarak niteler.
- Diyanet İşleri Başkanı olmamıştır; devlet tarafından tefsir yazmakla görevlendirilmiştir (İhtisas 2026).

⚠ **Dikkat!** "Sûfî/işârî tefsir özelliğiyle tanınan" soruları İhtisas 2009 ve 2010'da Rûhu'l-beyân'ı (Bursevî) işaret etti. Seçenekteki Hak Dini Kur'an Dili işârî değildir; İrşâdü'l-akli's-selîm (Ebüssuûd) ve Medârikü't-tenzîl (Nesefî) ise dirâyet tefsirleridir.

Diyanet'in tefsir çalışmaları

Eser	Özelliği
Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir	Prof. Dr. Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş tarafından hazırlandı; müellifler, bir heyetçe yazılıp tamamlanan ilk tefsir olduğunu belirtir; Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 2005 tarihli 141 sayılı kararıyla basımı uygun görüldü
Hayat Rehberi Kur'an	Diyanet'in 5 ciltlik konulu tefsir çalışması

İpucu İsmail Cerrahoğlu Kur'an Yolu müellifleri arasında yoktur. "Konulu tefsir örneği" sorusunda doğru cevap Hayat Rehberi Kur'an'dı (İhtisas 2022 ve 2025). Tefsîrü'l-Menâr ise içtimaî tefsirdir (İhtisas 2022).

Hızlı tekrar: sınavda en çok çıkanlar

Soru	Cevap
İlk inen âyetler	Alak 96/1-5
Medine'de inen ilk sûre	Bakara
Tam sûre olarak en son inen	Nasr
Kur'an'ı derleyen, çoğaltan	Ebû Bekir (Zeyd b. Sâbit eliyle) · Osman
Harekeyi ilk koyan	Ebü'l-Esved ed-Düelî
Yaygın okuyuş	Âsım kıraatinin Hafs rivayeti
Hafs ve Şu'be	Âsım'ın râvileri
Sahih kıraatin üç şartı	Sened, Osman rasmı, Arapça
Üç tefsir okulu	Mekke (İbn Abbas) · Medine (Übey) · Irak (İbn Mes'ûd)
En eski tam tefsir	Mukâtil b. Süleyman ö. 150/767
Tefsirin sistematik döneminin ilk ürünü	Taberî ö. 310/923
Rûhu'l-beyân hangi türdür?	İşârî tefsir
Zahirî çelişki ilmi	Müşkilü'l-Kur'ân
Kimliği bildirilmeyen kişi ve yerler	Mübhemât
Aynı lafzın farklı anlamları	Vücûh

Soru	Cevap
Benzerini getirin meydan okuması	İ'câz · tehaddî

Hızlı Tekrar: Sınavda En Çok Çıkanlar

1 Kur'an'ın tanımında hangi kayıtlar vardır?

cevap Hz. Muhammed'e indirilen, mushaflarda yazılı, tevâtürle nakledilen, okunması ibadet olan, Fâtiha ile başlayıp Nâs ile biten, benzeri getirilemeyen Arapça mûciz kelâm.

2 Hangi üç şey Kur'an sayılmaz?

cevap Tercüme, şâz kıraat ve kutsî hadis.

3 Kur'an kaç sûre ve kaç âyettir?

cevap 114 sûre; mushaflarda 6236 âyet.

4 Esbâb-ı nüzûl nedir?

cevap Âyetin inmesine yol açan olay, durum ya da soru; yaklaşık 500 âyetin sebebi tespit edilmiştir.

5 Ebû Bekir döneminde cem'in sebebi neydi?

cevap Yemâme ve diğer savaşlarda hâfız sahâbîlerin şehid olması; fikri Ömer önerdi, görev Zeyd b. Sâbit'e verildi.

6 Yedi harf ile yedi kıraat aynı mıdır?

cevap Hayır. Yedi harf hadislerdeki ruhsattır; yedi kıraat İbn Mücâhid'in tasnifidir.

7 Muhkem ve müteşâbihin birlikte geçtiği âyet hangisidir?

cevap Âl-i İmrân 3/7.

8 Mukâtil ile Taberî'nin tefsir tarihindeki yeri nedir?

cevap Mukâtil elimizdeki en eski tam tefsirin müellifidir; Taberî tefsirin sistematik döneminin ilk ürününü yazmıştır.

9 Rivayet, dirâyet ve işârî tefsirlere birer örnek ver.

cevap Rivayet: Taberî, İbn Kesîr, Süyûtî · dirâyet: Zemahşerî, Beyzâvî, Nesefî · işârî: Tüsterî, Sülemî, Kuşeyrî, Bursevî.

10 Hak Dini Kur'an Dili kimin eseridir ve neden önemlidir?

cevap Elmalılı Muhammed Hamdi'nin eseridir; Diyanet'in hazırlattığı, meâlin tefsirin altında yer aldığı Türkçe tefsirdir.

Defteri bitirdin; şimdi soru çöz!

Tedris Pro

Soru çözerek hazırlan.

Okuduğunu sorularla ve bilgi kartlarıyla pekiştir.

DHBT · MBSTS İhtisas · ÖABT DKAB
Dört sınav, tek uygulama

28.000 soru, 24.500 bilgi kartı
Hepsi uygulamanın içinde

Gerçek sınav formatında deneme
Her sınavın kendi şablonuyla

Bilgi kartlarında aralıklı tekrar
Zorlandığın kart sık, bildiğin seyrek

Android:
Google Play'de "Tedris Pro"
QR kodu telefonunla okut ya da dokun.

Bilgisayardan:
app.tedrispro.com.tr
Aynı hesapla tarayıcıdan çalış.

Daha fazla ücretsiz fasikül: **tedrispro.com.tr/fasikuller**

YouTube · Instagram: **@tedrispro**

Google Play, Google LLC'nin ticari markasıdır. Tedris Pro bağımsız bir hazırlık uygulamasıdır; Diyanet İşleri Başkanlığı, ÖSYM veya Millî Eğitim Bakanlığı ile resmî bağlantısı yoktur.